

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ
ΚΙΛΑΡΟΓΛΟΥ

*Ματωμένα
τριαντάφυλλα*

ΒΑΣΙΣΜΕΝΟ
ΣΕ ΑΛΗΘΙΝΗ
ΙΣΤΟΡΙΑ

ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ:
6.000 ΑΝΤΙΤΥΠΑ

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Ματωμένα τριαντάφυλλα**
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Αναστασία Κιλάρογλου
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Μαρία Μπανούση
ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Χρυσούλα Μπουκουβάλα
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Σπυριδούλα Βονίτση

© Αναστασία Κιλάρογλου, 2014
© Φωτογραφίας εξωφύλλου: David et Myrtille/Arcangel Images
© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2014

Πρώτη έκδοση: Οκτώβριος 2014, 6.000 αντίτυπα

ISBN 978-618-01-0733-3

Τυπώθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτιού.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδείας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευσή του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.
Έδρα: Τατοίου 121
144 52 Μεταμόρφωση
Τηλ.: 2102804800
Telefax: 2102819550
www.psichogios.gr
e-mail: info@psichogios.gr

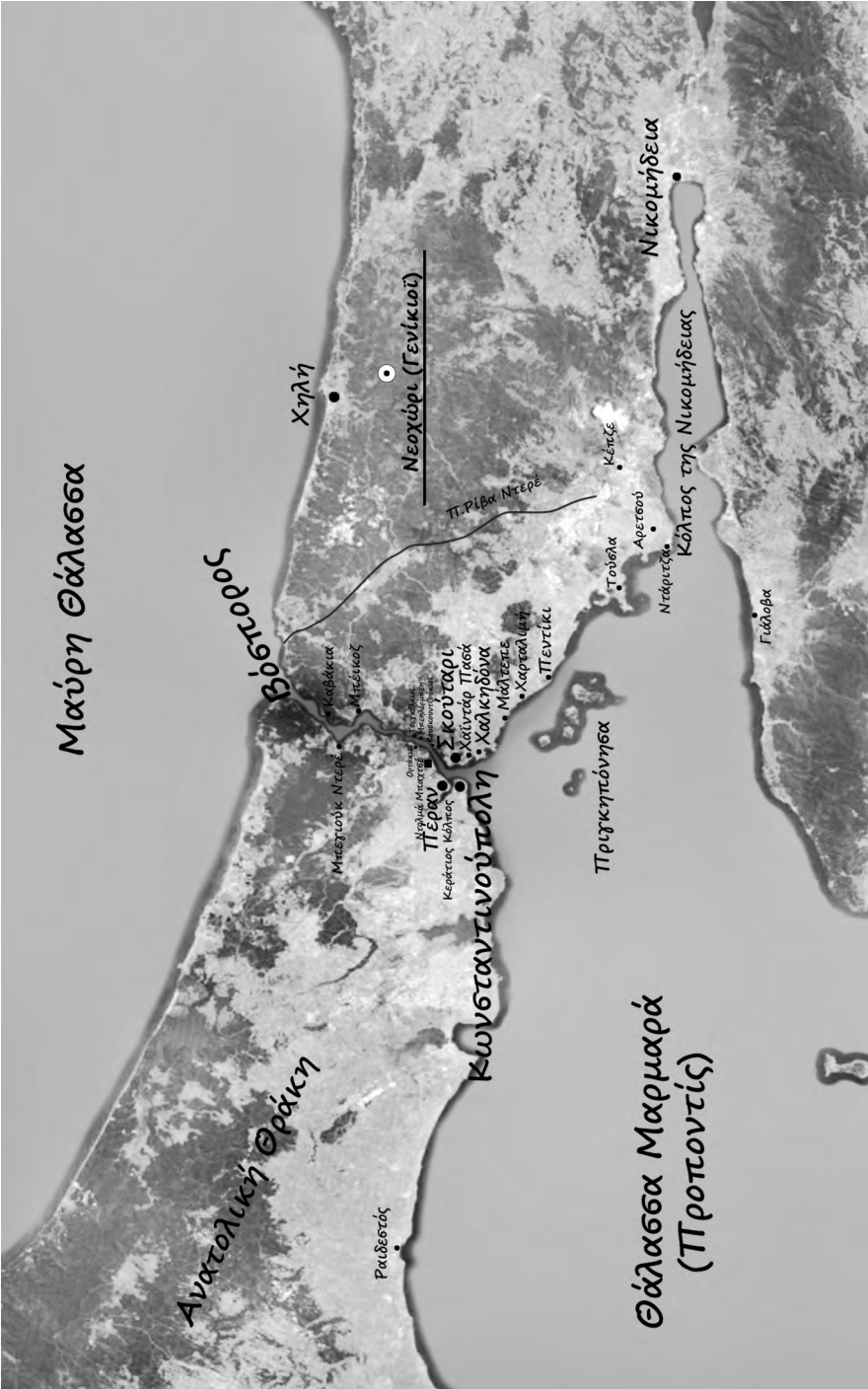
PSICHOGIOS PUBLICATIONS S.A.
Head office: 121, Tatoiou Str.
144 52 Metamorfossi, Greece
Tel.: 2102804800
Telefax: 2102819550
www.psichogios.gr
e-mail: info@psichogios.gr

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΚΙΛΑΡΟΓΛΟΥ

*Ματωμένα
τριαντάφυλλα*

*Στη μνήμη της προγιαγιάς μου
Κατερίνας Κεβοπούλου-Μπόσκογλου,
των παπούδων μου
Γιάννη και Στασιώς Κεβοπούλου
και όλων των προσφύγων
από το Άνω και Κάτω Νεοχώρι
Χηλής Βιθυνίας*

Μαύρη Θάλασσα

Ανατολική Θράκη

Βόσπορος

Νεοχώρι (Γενίκιοι)

Καβάλας

Μικροχώρι

Πέσωνα

Κουταλι

Χαλκιδρόνα

Μεγάλη

Χαρταλιφά

Πεντίκι

Πριγκητώνησα

Θάλασσα Μαρμαρά
(Προποντίς)

Νικομήδεια

Κόλπος της Νικομήδειας

Γιάδρα

Ραϊδεστός

Χηγή

Κερίκι

Αστέου

Ντάφουζ

Τουβόλα

Π.Ρ.16α Ντερέ

Οι λέξεις με αστερίσκο επεξηγούνται αλφαβητικά στο Γλωσσάριο στο τέλος του βιβλίου (σελ. 469).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Ανοιξη του 1917. Ζυγώνει η Πασχαλιά, ζυγώνει η Ανάσταση. Ο ήλιος ζοηρεύει μέρα με τη μέρα και θεραπεύει με τις ακτίνες του τα κρυσπαγήματα της γης. Τα μπουμπούκια ξεπετάγονται, τα βλαστάρια ξεπροβάλλουν, τα λουλούδια βάφονται με χρώμα κι η χλόη ανασταίνεται από σπόρους πεθασμένους. Μοσχοβολιές ανάκατες από κρίνα και μηλιτσιές, γαρίφαλα και πασχαλιές, τριαντάφυλλα και ανεμώνες του αγρού. Κι οι άνθρωποι ελπίζουν, περιμένουν ν' αλλάξουν τα πράγματα, να καταλαγιάσει το κακό, να φύγουν τα γκριζα σύννεφα που τύλιξαν τον κόσμο της Προποντίδας, μα και όλης της Τουρκίας, τις προηγούμενες χρονιές.

Η μεγάλη γιορτή του Χριστιανισμού πλησιάζει και πρέπει να τα βρει όλα στην εντέλεια: ασπρισμένους τους τοίχους του τζακιού, πλυμένες τις κουρτίνες, τα πατώματα τριμμένα, καθαρά και τις κουρελούδες, τόπια κρεμασμένα στους εξώστες, έτοιμες να στρωθούν. Γι' αυτό, λοιπόν, οι γυναίκες του χωριού, νωρίς το χάραμα, ανοίγουν τις πόρτες και τα παράθυρα και καταπιάνονται με τη λάτρα του σπιτιού. Αφήνουν τον ανοιξιιάτικο αέρα της Βιθυνίας να τρυπώσει μέσα. Κι εκείνος, χαϊδεύοντας τους πυκνοφυτεμένους λόφους, καταφθάνει στο Γενίκιοϊ, στο Πάνω και στο Κάτω, στα Νεοχώρια, όπως τα αποκαλούν οι Ρωμιοί κάτοικοί του. Μπαίνει πρώτα στο Πάνω χωριό, που είναι ψηλά, σε λόφο, με τα εξακόσια και παραπάνω σπίτια του να μαρτυρούν τον πληθυσμό του: δύομισι χιλιάδες. Το περιδιαβαίνει από άκρη σε άκρη, γεμίζοντας τα σπίτια με μυρωδιές απ' τα δά-

ση και οσμή θαλασσινή απ' τη Μαύρη Θάλασσα. Μετά, ανάμεσα στις σβούρες του, παίρνει στροφή και κατακυλά στη στενή κοιλάδα, που σχηματίζεται στα ριζώματα των λόφων. Εκεί αφήνει λάφυρα στις αυλές, τα μαδημένα πέταλα απ' ανθισμένα δέντρα κι αγριολούλουδα. Στις πλαγιές αυτών των λόφων και στη στενή κοιλάδα που τη διατρέχει το ποτάμι του χωριού είναι σκαλωμένο το Κάτω Γενίκιοϊ, με τα εννιακόσια σπίτια του και πληθυσμό τρεισήμισι χιλιάδες κόσμο. Βρίσκεται σε απόσταση αναπνοής απ' το Πάνω χωριό και πολύ κοντά στη Χηλή της Μαύρης Θάλασσας.

Αφού ο αέρας έχει τρυπώσει παντού, καταπιάνονται με τις δουλειές. Πρώτα στέλνουν, όσοι έχουν ζώα, τα γελάδια τους στον αγελαδάρη, που φωνάζει προί προί «φέρετε τα γελάδια σας απέ τοι αγλαδιές» ή «φέρετε τα γελάδια σας απέ τη Χηλής ντο δρόμο». Μετά οι μάνες ανάβουν τα καζάνια να ζεστάνουν νερά για να πλύνουν κουρτίνες και σεντόνια, δαντέλες και σκεπάσματα, τζιακότσουλα και κρεβατόγυρους. Ένα νοικοκυριό ολόκληρο, απλωμένο στα σχοινιά της αυλής, παραδίδεται στο αεράκι της εποχής. Οι κόρες πατούν τις πινέζες να στερεωθούν καλά οι πάντες,* βγάζουν τα καναπελίκια* και όλα τα μακάτια,* τα απλάδια* και τις μαξιλάρες στους εξώστες και στα κάγκελα και κουβαλούν νερά στις σάλες. Ξαραχνιάζουν τα ταβάνια και μετά τρίβουν γονατιστές, με πανιά, τα πατώματα από άκρη σ' άκρη, για να καθαρίσουν τα λερωμένα σανίδια. Κάτω απ' τις αυλές οι μάνες πιέζουν φωνάζοντας: «Χάε,* μαρή κόρη μου! Μεσημέριασε. Τέλεψέ ντηνα ντη πάστρα!»

Στα πλούσια σπίτια αναλαμβάνουν το συγύρισμα υπηρετριούλες, ορφανά, φτωχά κορίτσια, που βρίσκουν εκεί προστασία. Τρέχουν απ' τις σάλες τις ψηλές στις σάλες τις χαμηλές, στις κάμαρες, στο σοφραλίκι,* φτυαρίζουν στάχτες, συμμαιζεύουν. Στέκονται ώρα πολλή μπροστά στα τζαμιλίκια και χνοτίζουν, «χου-χου», τα τζάμια για να μαλακώσει η σκόνη και να παγιδευτεί στα μισοβρεγμένα πανιά τους. Τα ρούχα στα πανέρια στοίβες, τις επόμενες μέρες θα βάλουν καρβουνιά στο σίδερο και θα τα σιδερώσουν.

Ακούγονται οι φωνές τους απ' τα ανοιχτά παράθυρα να υπολογίζουν τα ρύζια και τα λάδια και ό,τι άλλο, να μην ξεμείνουν μέρες Πάσχα και είναι ντροπή, και ποιος ακούει τις κυρές τους.

«Είδες το, κόρη μου, το ρύζι; Δες, να 'με, φτάνει; Θέλουμε και για το κουζί*».

Και στέκονται πάνω απ' τα πιθαράκια και μετρούν με το μάτι και με τις φούχτες τις προμήθειες για τις μέρες του Πάσχα. Κι εκεί που αμφιβάλλουν, προτείνουν στις κυρές τους.

«Καλέ κυρά; Ας πάρουμε πέντε οκάδες ακόμα! Άμα μείνει, τρώγεται και πιλάφι. Θα κάμουμε και κανένα ντολμά με φύλλα αμπελιού...»

«Καλά, μαρή! Χάε! Πάγαινε απέ τώρα να πάρεις τα μαχλέπια, τοι κακουλέδες και τοι ζαχάρητες. Κοίτα-κοίτα χαρές που κάνει! Θέλω και δυο τσιλέδες για τοι νταντέλες. Να, πάρε τούτο το νήμα και δείξε το στη Χατζησταύραινα. Μη σε δώσει ό,τι να 'ναι! Ένα* τούτη μια φαλτζίνα!* Απέ δω το παγαίνει, απέ και το παγαίνει, στο τέλος τα μπλαστρώνει!* Άαα! Πέρνα κι απέ ντη φουρνάρισσα και πες ντηνα να κρατήσει με θέση για ντη Μεγάλη Δευτέρα. Θα ετοιμάσω ντη πινακωτή με τα οκτώ μάτια, να ντηνε πεις».

«Καλά, κυρά!»

«Προτού φύγεις, στρώσε ντο δίσκο με κολατσό, μαρή! Ξεχάσαμε ντην υφάντρα νησικιά, με τοι φούριες μας!»

«Δεν ήρτε, κυρά! Αρρώστησε. Έχει καταρροή».

«Μαρή! Ντη καημένη! Τώρα; Και θα μείνει το καναπελίκι ατέλειωτο; Άαα! Σαν αρχέψουνε τα μπουτζέκια,* μυαλό θα μην έχω για μάλλινα υφαντά. Μόνο για γκαμιά κουρελού. Χάε, τράβα στη δουλειά σου! Και δε θέλω σαλαχανέματα* στοι δρόμοι!»

Πρόθυμα κοριτσόπουλα οι υπηρετριούλες, τρέχουν κάθε λεπτό στα θελήματα των κυράδων τους. Με τα μαλλιά πλεγμένα σε κοτσίδες και ολόσωμη ποδιά, καταγίνονται με τα πάντα. Πετούν απ' τη χαρά τους όταν τις στέλνουν για ψώνια στα μπακάλικα της πλατείας του χωριού. Κι εκεί παίρνει ο νους τους αέρα. Ξεχνιούνται στη βρούση για ώρες, γιατί συναντούν τις φίλες

τους και ανταλλάσσουν νέα για προξενιές και πλούσια αρραβωνιάσματα. Κοιτούν τριγύρω τους ποιος τις γλυκοκοιτά και κάνουν όνειρα για το δικό τους μέλλον. Μαθαίνουν όμως και πολλά δυσάρεστα γι' αυτόν τον πόλεμο, που έχει κάψει σπιτικά με τον χαμό παλικαριών στο Τσανάκ-Καλέ, και με την εξαφάνιση άλλων, που έγιναν κατσάκηδες* και τους ψάχνει ο τουρκικός στρατός και η χωροφυλακή. Τα κορίτσια αλλού χαίρονται, αλλού λυπούνται και συμπάσχουν.

Μα γρήγορα αλλάζουν διαθέσεις και, πριν περάσει η ώρα, πιάνουν τις ρύμνες* και τα σοκάκια που ανηφορίζουν στις πλαγιές, για να διασταυρώσουν αυτά που άκουσαν. Μετά από μια μεγάλη βόλτα στο χωριό, καταλήγουν και πάλι στην πλατεία για τα ψώνια του σπιτιού. Μαθεύτηκε πως θα φέρουν τρία παιτόνια να τα αράξουν εκεί, για να κάνουν αγώγια στη Χηλή κι η περιέργειά τους, όπως και όλων, είναι μεγάλη και κουβέντα στην κουβέντα, ξεχνιούνται και αργούν και οι κυρές τους ανησυχούν.

«Τι δουλειά είχες, μαρή, στο σπίτι τη Βανθίας;» Ακούγονται φωνές απ' τα ανοιχτά παράθυρα. «Ε; Σένα λέγω, που απορείς και με κοιτάεις με μάτια τόσα, να!»

«Είπες με να πάω στη φουρνάρισα!»

«Στη χήρα Τσαουσίδη είπα! Σ' αυτήνα ντη φουρνάρισα!»

«Αααα! Λάθεψα, κυρά!»

«Σους! Γλωσσο! Λάθεψε, λέγει! Είπες ντηνα τίποτα;»

«Όχι, δεν ήντανε στο σπίτι της!»

«Ευτυχώς, δε λέγεις! Καλά! Δε σ' έκοψε; Η Βανθία έναι μακριά. Ποιος κουβαλεί τόσο μακριά πινακωτή με οκτώ μάτια;»

«Τα αγόρια της κουβαλούνε! Στοι νόμοι* τους, ο ένας μπροστά και ο άλλος πίσω!»

«Μακριά έναι ο φούρνος της, μαρή. Θα πέσουνε οι νόμοι μας. Έχουμε φουρνάρισα δω κοντά! Μα τα πόδια σας τραβούνε κατά το μείντάνι* για σεριάνια.* Γκεξέκια!* Ο νους σας στα ντρεξιά.* Νείσα.* Χάε, ξαναφεύγα! Πάγαινε να βρεις ντη χήρα Τσαουσίδη και πες ντηνα για ντη Μεγάλη Δευτέρα. Κι εγώ να βρω ντη κόρη της. Πομείναμε χωρίς υφάντρα».

Κόρη της χήρας Τσαουσίδη είναι η Κατερίνα και τέτοιες μέρες, όπως όλες οι γυναίκες, καταπιάνεται με τη λάτρα. Οι καπνισμένοι τοίχοι του τζακιού είναι ασβεστωμένοι, τα πατώματα καθαρά ενώ τα καναπελίκια, οι πάντες, τα απλάδια είναι ριγμένα στα κάγκελα του εξώστη, έτοιμα να στρωθούν. Ένα ένα μπαίνουν στη θέση τους νοικοκυρεμένα, το σπίτι μοσχομυρίζει σαπούνι και καθαριότητα.

Μα η Κατερίνα δεν αισθάνεται καλά. Καζάνι το κεφάλι της, βαρύ. Όλη τη νύχτα δεν κοιμήθηκε απ' τις φωνές που έβγαζαν οι χωροφύλακες, ψηλά απ' τον λόφο, στα τούρκικα: «Γκοτζάν νέρντε;» (*Πού είναι ο άντρας σου;*) ούρλιαζε ο ένας μετά τον άλλον. Και μετά μια ήπια φωνή ακουγόταν στα ελληνικά: «Πες τους, χριστιανή μου, πού είναι ο άντρας σου, για το καλό σου! Δες τους, αγριέψανε!» «Δεν ξεύρω», εκλιπαρούσε μια γυναίκα, «αφήστε με, δεν ξεύρω». Τα πίσω παράθυρα του σπιτιού της Κατερίνας, αν μείνουν ανοιχτά, κλέβουν ομιλίες και φωνές από τους Τούρκους χωροφύλακες, που καθώς ανοίγει ο καιρός κάνουν τις βόλτες τους στο πίσω μέρος της χωροφυλακής.

Το σπίτι της Κατερίνας βρίσκεται πάνω στον ανηφορικό δρόμο, που μετά τη στροφή οδηγεί στον λόφο της χωροφυλακής. Εκεί, ανάμεσα στους δυο συνοικισμούς, είναι στημένο το καρακόλι.* Διαγώνια απ' αυτό βρίσκεται το ξωκλήσι του Προφήτη Ηλία με το αγίασμά του, τριγυρισμένο από μεγάλα πλατάνια, όπου το καλοκαίρι, την ημέρα του αγίου, γίνεται μεγάλο πανηγύρι.

Η πλατεία του χωριού είναι χαμηλά, με την κεντρική εκκλησία του Προφήτη Ηλία και το σχολείο να ξεχωρίζουν. Πίσω απ' την εκκλησία, κατά μήκος του ντερέ,* σπίτια στοιβάζονται αριστερά και δεξιά της κοίτης του και γειτονιές πολύβουες απλώνονται μέχρι την άκρη του χωριού, ενώ ένα άλλο τμήμα, πυκνοκατοικημένο κι αυτό, ανηφορίζει προς τον λόφο του νεκροταφείου.

Η νύχτα πάντως πέρασε με ουρλιαχτά ασταμάτητα. Μέσα στην ηρεμία, οι φωνές και τα κλάματα ήταν ξεκάθαρα, φανερό

πως βασάνιζαν μια γυναίκα στη χωροφυλακή. Οι πέντε Τούρκοι χωροφύλακες και ο διοικητής τους, ψηλά στον λόφο τους, ούρλιαζαν που η γυναίκα δεν κατέδιδε τον άντρα της. Ο ένας απ' αυτούς, στεναχωρημένος που δεν μπορούσε να καταλαγιάσει τα νεύρα των συναδέλφων του, έβγαινε στην πίσω αυλή να πάρει αέρα. Συχνά έμπαινε μέσα και παρακαλούσε τη γυναίκα να πει ό,τι ήξερε για τον άντρα της. Μα εκείνη όλη τη νύχτα επέμενε: «Μαρέ, δεν ξεύρω πού είναι! Αφήστε με πια!»

Η Μαριγώ ξύπνησε απ' τις φωνές κι έτρεξε στην κάμαρη της μάνας της. «Μανά, φοβούμαι! Τι τσιριδες είναι αυτές;»

«Τυραννούνε μια γυναίκα. Φαίνεται ο άντρας της είναι κατσάκης».

«Θα κοιμηθώ μαζί σου, манά!»

«Έλα, κόρη μου!»

«Μανά!» ακούγεται κι άλλη φωνή.

«Γιάννη;» ρωτά η μάνα.

«Θα 'ρθω εδώ να κοιμηθώ, манά. Πάνω στην προβιά. Φοβούμαι».

«Πέσε, γιε μου».

Οι φωνές της γυναίκας έγιναν πια κραυγές καθώς προσπαθούσαν οι χωροφύλακες να της βγάλουν τα νύχια, για να την εξαναγκάσουν να μαρτυρήσει. «Μανάκα* μου! Μη! Μη! Μαρέ! Άσε τα νύχια μου! Δεν ξεύρω, σε λέγω! Τα χέρια μου! Άσ' τα κάτω! Αφήστε με, είπα! Αφήστε μεεεε!»

Κραυγές και κλάματα όλο το βράδυ, η Κατερίνα δεν έκλεισε μάτι. Κατά τα χαράματα ήρθε ένας ύπνος γλυκός και τη ζάλισε, μα ήταν κι εκείνος λιγοστός. Την ξυπνά η φωνή του Γιάννη, που ανεβαίνει τρέχοντας τη σκάλα. Το παιδί περνά απ' τη μεγάλη σάλα και ανοίγει με φόρα την πόρτα της μάνας του.

«Μανά, δώσ' με κολατσό και κανένα παρά! Μας παγαίνουνε εκδρομή στο Πάνω Νεοχώρι».

«Να σε πιάνει το κρύμα μου! Κόπηγκε η χολή μου!» φωνάζει ταραγμένη. «Τι μπιτσιμ* εκδρομή είναι τούτη, εδώ κοντά στο καρακόλι; Δεν έχει εξοχές να σας βγάλουνε;»

«Δώσ' με παρά, μανάκα μου! Θα φέρουνε σμιτία και κουφέτα απέ τα πάνω μαγαζιά».

Σηκώνεται κακόκεφη απ' την αϋπνία, δίνει μια φέτα ψωμί και τυρί στο ένα χέρι του γιου της να τρώει και ρίχνει στο άλλο του παράδες, για να έχει χαρτζιλίκι στην τσέπη του. Η Μαριγώ εκδηλώνει την επιθυμία να πάει κι εκείνη να δει τα κορίτσια κι η μάνα της δεν αρνείται.

«Πάγαινε. Πάρε κι ένα ψωμί και πάνε το. Να κάμετε δουλειές! Μη κάθεστε με χέρια σταυρωμένα. Πάρετε τσαπί και τσαπίστε ντο μπαξέ...»

«Καλά καλά! Βίρα* δουλειές πια... Εσύ τι θα κάμεις;»

«Δεν ξεύρω. Βουίζει η γκορφή* μου. Μπέλκι* καταπιαστώ να καθαρίσω δαμί ντην αποθήκη του μαλλιού. Οι πεντικοί* στήσανε χορό. Να στήσω και καπάνα,* μα να ρίξω και πεντικοφάρμακο θέλει. Είδα ντονα ντο μαυροφορεμένο! Φρουτς, επέρασε απέ μπροστά μου, τόοοσος, γάτα ολάκερη, να ντονε πιάνει το κρίμα μου! Μπέλκι σεντονιάσω, δεν ξεύρω».

Ο Γιάννης παίρνει την κατηφόρα για την πλατεία του χωριού, για να σμίξει με τα παιδιά του σχολείου, η Μαριγώ περιμένει τις γραμμές τους να περάσουν μπροστά απ' το σπίτι τους και να τις ακολουθήσει. Ακούγονται οι φωνές τους χαρούμενες, και σαν προβατάκια που βελάζουν ανηφορίζουν τον δρόμο για το Πάνω χωριό. Οι δάσκαλοι τα παρακινούν να πουν κάποιο τραγούδι και ταυτόχρονα επιπλήτουν όσα παραφωνούν επίτηδες ή βγάζουν κραυγές ενθουσιασμού.

«Μας βλέπει τόσος κόσμος! Συγκρατηθείτε! Σεμνά!» φωνάζουν κάθε λίγο.

Η Κατερίνα, ξεπροβοδίζοντας τη Μαριγώ που σμίγει μαζί τους, πίσω απ' τις τελευταίες τετράδες τους, τυλίγεται στο σάλι της, γιατί η αϋπνία της φέρνει ρίγος. Κοιτά στα δεξιά της, στην ανηφόρα και βλέπει τις τελευταίες σειρές των παιδιών να χάνονται στη στροφή. Την ίδια όμως στιγμή βλέπει με την άκρη του ματιού της τη μαγείρισσα της χωροφυλακής να κατηφορίζει. Απορεί που τη βλέπει να φεύγει προτού καν αρχίσει δουλειά.

Μα την πιάνουν σε κουβέντα κάποιοι απ' τις αντικρινές γειτονιές, που μέσα απ' τις ρύμνες και τα σοκάκια βγαίνουν στον κεντρικό δρόμο και συζητούν για τα χθεσινοβραδινά βασανιστήρια και τις κραυγές της γυναίκας.

«Τι να σας πω;» απαντάει η μαγειρίσσα. «Μέχρι το μείντάνι, είπανε, ακουστήγκανε οι φωνές της. Ποια ήτανε; Δεν ξεύρω».

«Εκείνοι; Τι είπανε;»

«Οι χωροφυλάκοι; Με διώξανε. Δε με θέλανε τριγύρω τους. Είπανε να πάω το μεσημέρι, να κάμω τους γκαμιά σουπά».

«Η πλύστρα τους; Θα πάει σήμερα;» ρωτά η Κατερίνα, γιατί ξέρει πως και μια άλλη γυναίκα πάει εκεί και πλένει τα άπλυτά τους, με πληρωμή κι αυτή. «Πες ντηνα να γυρίσει και να φύγει, μην εύρει ντο μεπλά της».

Καταφθάνει μια γυναίκα με σαπούνια τυλιγμένα σε χαρτί. Η μαγειρίσσα της εξηγεί τα καθέκαστα και η δεύτερη κλείνει το στόμα της απ' την τρομάρα της.

«Με το 'πε η Χατζημάνα του καφετζή, η Χατζησταύραινα, η γριά, που πήγα για σαπούνια, μα δε ντηνε πίστεψα. Ούλη ντη νύχτα τσίριζε μια γυναίκα, είπε, και οι τσιρίδες της ακουστήγκανε σε ούλο το χωριό. Ποια ήτανε, άραγε;»

«Θα μαθευτεί. Εσύ καλά θα κάμεις να γυρίσεις πίσω. Εκείνοι δε θέλουνε μήτε τσικ ν' ακουστεί, γιατί βροντηχτήγκανε για ύπνο. Με το 'πε ο Ρωμιός ο χωροφύλακας», λέει η μαγειρίσσα.

«Κείνου η φωνή δεν ακούγεται, ήσυχος, πονετικός! Οι άλλοι ούλοι τους ψαστίκια.* Χάε, να φύγουμε!»

Κι επειδή καμιά τους δε θέλει ν' ακούσει φωνές πρωινιάτικα, παίρνουν ξανά τον δρόμο του γυρισμού για τα σπίτια τους.

Η Κατερίνα επιστρέφει στην αυλή της. Κλείνει την ψηλή ξύλινη πορτάρα, πάει στο κουρλούκι* και γεμίζει την αγκαλιά της με ξύλα, απ' τα ντανιασμένα. Διασχίζει γρήγορα την αυλή, πετάει τα παπούτσια της όπως όπως, μπαίνει στο σοφραλίκι και τρέχει προς το τζάκι. Στήνει τα ξύλα, βάζει προσάναμμα και με το γκάζι* ανάβει φωτιά. Οι ψύχρες αργούν να φύγουν απ' το

Νεοχώρι. Κι ενώ χασιμουριέται, πάει στην πόρτα και κατεβάζει από μέσα τον μάνταλο.

Το σοφραλίκι μεγάλο, η οικογένεια της Κατερίνας εδώ συναντιέται, εδώ κάθονται, εδώ υποδέχονται γείτονες και φίλους στα νυχτέρια του χειμώνα, εδώ στήνουν τον σοφρά* στις μεγάλες γιορτές του Χριστιανισμού. Στα δεξιά της πόρτας δυο παράθυρα και δυο στην πίσω μεριά, λούζουν με φως τον χώρο. Στα αριστερά της πόρτας, δίπλα από ένα άλλο παράθυρο, είναι η σκάλα που σε ανεβάζει πάνω στη σάλα και από κει στις κάμαρες.

Μακρόστενοι καναπέδες, σκεπασμένοι με καναπελίκια κεντημένα με πολύχρωμα σχέδια, βρίσκονται μπροστά στα παράθυρα, τα μπρος και τα πίσω, και φέρνουν την άνοιξη μέσα στο σπίτι. Οι κλαρωτές κουρτίνες, περασμένες σε κλωστή τυλιγμένη σε καρφιά, στερεώνονται λίγο πιο πάνω απ' τα παράθυρα και τη μέρα ανασηκώνονται στο πλάι, για να μπει το φως μέσα. Στ' αριστερά, δίπλα στο παράθυρο της σκάλας, είναι στημένος ο αργαλειός με τα στημόνια και τα υφάδια τεντωμένα, τις πατήτριες να κρέμονται και το υφαντό μισοτελειωμένο. Πιο εκεί απ' τον αργαλειό, στην απέναντι γωνία, μια σκάλα κατεβαίνει κάτω στο κελάρι, με τις προμήθειες της οικογένειας. Πιθαράκια με ρύζια, φασόλια, φακές, ζάχαρες, λάδια, τραχανάδες και οφκιάδες φουντούκια και καρύδια είναι τοποθετημένα εδώ. Το καλοκαίρι θα μαζέψει άλλα για να έχει η οικογένεια να πορεύεται. Μια πόρτα πίσω απ' τον αργαλειό οδηγεί στην αποθήκη του μαλλιού, όπου φυλάγονται τα καθαρά μαλλιά των προβάτων, τα λαναρισμένα, αυτά που περιμένουν χέρια για να τα γνέσουν.

Πιο μέσα, μετά τους καναπέδες, πίσω από έναν ξύλινο μεσότοιχο χωρίς πόρτα, με κουρτίνες κλαρωτές μαζεμένες δεξιά κι αριστερά, συνεχίζει το μαγερείο. Το τζάκι είναι εδώ καμαρωτό, σαν θρόνος βασιλιά, που τραβά τις ματιές όλων. Δυο μαγκάλια με σβησιμένα κάρβουνα είναι στο πλάι, δυο πυροσιές κρέμονται και η μασιά χάσκει ανάσκελα. Δεξιά κι αριστερά του τζακιού μεγάλα ντουλάπια απ' το πάτωμα ανεβαίνουν μέ-

χρι το ταβάνι. Εδώ η Κατερίνα φυλάει τα ζυμωμένα ψωμιά, τις πίτες και τα κουλούρια της Πασχαλιάς, τα γλυκά της απ' τη μια και τα πιατικά της με τους τεντζερέδες, τα κόσκινα, τους τζεζ-βέδες, τα τηγάνια και τους ρεντέδες απ' την άλλη. Δεν έχει μέρες που έβαλε τη Μαριγώ να τα καθαρίσει κι εκείνη ζήτησε να κατεβάσει τις καλές φλιτζάνες, απ' το ντουλάπι της σάλας. Μα η μάνα δεν την άφησε. Στον αριστερό τοίχο του μαγερειού, μια πόρτα πλαϊνή βγαίνει πίσω απ' το σπίτι και οδηγεί στο αναγκαίο* και στον σταύλο, όπου κατά καιρούς, δίπλα στην αγελάδα, φέρνουν τους χειμώνες ετοιμόγεννα πρόβατα.

Η Κατερίνα καθαρίζει το φασόλι, το πλένει και το βάζει γρήγορα γρήγορα πάνω στη φωτιά με μπόλικο νερό. Θέλει να προλάβει να γείρει το κεφάλι της, να κλείσει λίγο τα μάτια της, πριν ξυπνήσει η μικρή της κόρη. Δεν της κάνει καρδιά να γείρει πάνω στα κεντητά καναπελίκια της, μα δεν αντέχει άλλο. Δεν ήτανε νύχτα η αποψινή. Ήτανε μαρτύριο με τόσες φωνές μέσα στ' αυτιά της. Της φτάνει μισή ώρα για να ηρεμήσει λίγο.

Γέρνει με τύψεις, αφού ρίχνει πρόχειρα επάνω της ένα πανωφόρι απ' το καρφί της πόρτας. Κλείνει τα μάτια της και ο θόρυβος απ' τα ξύλα που καίνε στο μαγερειό τη νανουρίζει.

Μα δεν περνάει λίγη ώρα και ακούει χτύπημα στην πόρτα. Ταράζεται και πετάγεται όρθια. *Για η μάνα μου, για γκαμιά αδρεφή μου, σκέφτεται. Ωχ! Τι ζάλη, Θέ' μου!*

«Έρχομαι!» φωνάζει και κρεμάει βιαστικά το πανωφόρι στο καρφί. «Έρχομαι!»

Ανοίγει την πόρτα και μια γυναικεία φιγούρα, τυλιγμένη στο σάλι της, την καλημερίζει διστακτικά.

«Ποια είσαι;» τη ρωτά κοιτάζοντάς την εξεταστικά.

Εκείνη κοκκινίζει από ντροπή που δεν την αναγνωρίζει η Κατερίνα και οπισθοχωρεί. «Είμαι η δασκάλα...» ψελλίζει. «Να φύγω...»

«Η δασκάλα; Ήμαρτον, Παναγία μου! Τα παιδιά επήγανε εκδρομή! Εσύ; Μη δεν επήγανε; Έπαθε τίποτα ο γιος μου;»

«Όχι! Όχι!» Πασχίζει ν' απαντήσει η δασκάλα στα τόσα

ερωτήματα. «Πήγανε εκδρομή τα παιδιά, μα εγώ δεν ένιωθα καλά. Τα συνόδεψαν οι άλλοι δάσκαλοι».

«Α! Καλά τότε... Αφού επήγανε εκδρομή... Καλά...» επαναλαμβάνει η άπυνη, ζαλισμένη Κατερίνα, που δε λέει να συνέλθει.

Μετά από μία παύση ανάμεσά τους, βλέπει δυο μάτια να την εκλιπαρούν και δυο χέρια να πιάνουν τα δικά της.

«Βοήθα με, κυρα-Κατερίνα, χάνομαι!» θερμοπαρακαλεί η δασκάλα.

Ξαφνιάζεται εκείνη, χτυπάει τα μούτρα της για να ξυπνήσει επιτέλους κι ανοίγει την πόρτα διάπλατα. «Κόρη μου! Σχώρα με! Σασίρντισα* σαν είπες με “είμαι η δασκάλα”. Νόμιζα κάτι κακό για ντο γιο μου θα ήλεγες. Σέμπα* μέσα!» της λέει και την οδηγεί στο σοφραλίκι της.

Εκείνη διστακτικά μπαίνει μέσα. «Θέλω βοήθεια!» λέει στην Κατερίνα που ταράζεται μεμιάς.

«Απέ μένα; Γράμματα δεν ξεύρω, κόρη μου... Να με συμπαθάς για τοι λωλασιές που θα ειπώ, μα δεν ορίζω το κεφάλι μου. Καζάνι έναί, γιατί δεν εκοιμήθηγκα σταλιά. Βάλε και τούτη νηη προβιά κάτω απέ τα ποδάρια σου. Καίγω το το τζιάκι, γιατί ακόμα κρύα έχουμε... Να βγάλω δαμί* αθρακιά στο μαγκάλι να μη κρυώσεις, κόρη μου».

Μα η δασκάλα την ενημερώνει πως δεν έχει χρόνο πολύ. Πρέπει να επιστρέψει πίσω στο σχολείο σε λίγη ώρα.

Βγάζει με αργές κινήσεις το σάλι της και η Κατερίνα βλέπει μια νεαρή κοπέλα, με τη ματιά στα χαμένα, να προφέρει ένα ασθενικό «ευχαριστώ». Χλομή, φοβισμένη, αφήνει σε μιαν άκρη το σάλι της, κάθεται στον καναπέ και κοιτά με απόγνωση την Κατερίνα, που ξοδεύει τον χρόνο με το να βάζει το τσαγερό στη μικρή πυροστιά του τζακιού, να ανεβαίνει τρέχοντας στη σάλα και να φέρνει τις φλιτζάνες τις καλές, να βγάζει ελιές, τυριά για κολατσό.

«Κυρα-Κατερίνα...» αρχίζει το κορίτσι με φωνή που χάνεται απ' το βράχιασμα. Μεμιάς ανακάθεται. Το κάθισμά της σύρριζα στον καναπέ, έτοιμη να πέσει, που σημαίνει πως κάτι σοβαρό τη βασανίζει.

«Τσαί πίνεις; Ήφερέ το ο άντρας μου απέ τα Τουρκοχώρια. Λιναρόσπορος. Κάμει καλό...» λέει η Κατερίνα, που δε γνωρίζει το βάσανο του κοριτσιού.

«Πες μου, κυρα-Κατερίνα...» κομπιάζει η δασκάλα και σαν τη βλέπει να γυρνάει την πλάτη για να βάλει ζάχαρη μέσα στις φλιτζάνες, βρίσκει ευκαιρία να πει αυτό που θέλει μονομιάζ, αποφεύγοντας το ανακριτικό βλέμμα της... «Πες μου... Μια γυναίκα που δε θέλει ένα μωρό τι κάνει για να πέσει απέ μέσα της;»

Μεμιάς ακούγεται το κουτάλι να πέφτει με βία και θόρυβο μέσα στη φλιτζάνα και το πιατάκι να πέφτει στο πάτωμα και να σπάει.

«Τι είπες;» γυρνάει και τη ρωτάει ανστηρά. «Τι είπες τώρα; Να πέσει απέ μέσα της;» Και την κεραυνοβολεί με το βλέμμα της. «Γιατί να μη θέλει το; Να το κάμει ήξευρε και... Μαρή; Τι λόγια είναι τούτα;»

«Ρωτάω! Ρωτάω!» απαντάει βιαστικά το κορίτσι.

Μα τώρα δε γλιτώνει απ' την ανάκριση της Κατερίνας, που τα μάτια της χύνονται ολόκληρα επάνω της. Εκείνη παρατάει ζάχαρες και φλιτζάνες στην άκρη, το σπασμένο πιατάκι στο πάτωμα και πάει κοντά της, να κοιτά το πελαγωμένο βλέμμα της και ν' ακούει τον βαρύ αναστεναγμό της.

«Στεφανώθηκες και ρωτάεις;» της λέει απορημένη και ταυτόχρονα θυμωμένη.

«Όχι! Όχι!»

«Τότες; Τι χολοσκάεις; Τούτα τα ρωτούνε οι στεφανωμένες! Στεφανώσου πρώτα και μαθαίνεις τα στον δρόμο!»

«Κυρα-Κατερίνα...» ψελλίζει η δασκάλα αναστενάζοντας.

«Τι δουλειά έχω εγώ να μιλώ τέτοια λόγια; Πού σε ξεύρω;»

Η δασκάλα κλείνει το στόμα της να μην της φύγει ο λυγμός της. «Είμαι η... δασκάλα... του... γιου σου!» επαναλαμβάνει η κοπέλα κομπιάζοντας και τα μάτια της γεμίζουν δάκρυα. «Μετά από σένα... τον έχω εγώ. Ξέρω τον... ξέρω τον χαρακτήρα του. Με ξέρεις... Είμαι... η δασκάλα του γιου σου!»

Η Κατερίνα παγωμένη κάθετα δίπλα της και προσπαθεί να

συνειδητοποιήσει τον σκοπό της επίσκεψής της. Εκείνη αναστενάζει συνεχώς και μ' ένα μαντίλι σκουπίζει τα δάκρυά της.

«Απέ ντην ώρα που ήρτες οφλαντίζεις* και κλαίεις. Μη ντο έχεις και ρωτάεις με για τα μωρά; Ε; Γκαστρωμένη είσαι;» τη μαλώνει η Κατερίνα.

«Θααρώ... Θααρώ...» λέει εκείνη και δάκρυα ανεβαίνουν στα μάτια της, ενώ η κεραυνοβολημένη Κατερίνα πετάγεται όρθια, χτυπώντας τα μούτρα της.

«Δεν έχει “θααρώ”. Για είσαι, για δεν είσαι! Είσαι;»

Η δασκάλα κατεβάζει το κεφάλι από ντροπή ενώ η Κατερίνα να χτυπιέται και οδύρεται.

«Ίιιι! Δασκάλα πράμα να καταντήσει έτσι! Πού είχες τα μυαλά σου, κόρη μου; Ντρέπομαι για ντη πάρτη σου!»

«Όχι! Δεν είμαι ξετοίπωτη. Με παρεξήγησες.»

«Μπρε! Λάθος έκαμα; Αστεφάνωτη και γκαστρωμένη και με τσίπα... δε γίνεται!»

«Δεν έφταιγα...»

«Και το μωρό πώς γίνηκε! Απέ ντο κρίνο; Πήγες και τσιτσι-δώθηρες... Έφταιξες! Έτσι κάνουνε οι ρουσπούδες,* τα ταγκά.* Δε ντοι λέπειες;* Μπροστά στη μούρη σου αλλογυρουνε οι αλόγες,* κατά δω και κατά κει. Στο τέλος γκαστρώνονται και ζορίζουνε για παντρεία. Ποιος τοι ζητάει τούτες με δόξα και τιμή; Γκανείς! Μόνο με γκαστρεία* παντρεύονται. Να με συμπαθάς, είσαι και δασκάλα...»

«Όχι! Όχι!» εκλιπαρεί εκείνη με λυγμούς. «Δεν αλλογυρνούσα πουθενά. Ένας κατσάκης ήτανε η καταστροφή μου. Έσομπρωξε τα παράθυρά μου και μπήκε στην κάμαρή μου. Από το Πάνω χωριό. Ζήτηξε βοήθεια, να ντονε κρύψω. “Οι χωροφύλακες δε θα υποψιαστούνε τη δασκάλα του χωριού”, είπε. Τον έκρουσα, μα με ξελόγιασε. Ντρέπομαι που το λέω.»

«Ντο ροφιάνο! Αχ, ντο ροφιάνο που έριξε τα δίχτυα του στην άβγαλτη! Αχ!»

«Μ' έλεγε για παντρείς και ξελογιάστηκα.»

«Κι εσύ πίστεψες τα μασάλια* του;» θυμώνει η Κατερίνα.

«Έλεγε κείνος τα δικά του; Πες εσύ τα αντίθετα. Ήπρεπε να φυλαχτείς. Το ξεύρει άλλος;»

«Κάποιοι είπανε στον κυρ Αριστή πως στης δασκάλας την κάμαρη μπήκε άντρας. Κείνος είπε θα με πάψει την Πασχαλιά, γιατί τα θεωρεί αυτά ντροπή».

«Καλά κάμει. Για να μην ξεσυνερίζονται και άλλες. Δε θα σε πάψει, μα θα σε διώξει, να είσαι έτοιμη. Και ξεύρεις γιατί; Γιατί άμα μάθουνε οι χωροφύλακες πως η δασκάλα έκρουσε κατσάκη, θα ντηνε τυραννίσουνε να μαρτυρήσει. Φοβούνται για τα παιδιά του κόσμου που τα 'χεις μες ντη τάξη σου. Δεν ήκουσες τοι τσιρίδες τη γυναίκας ούλη ντη νύχτα; Θέλεις να μπεις στη θέση της; Τι έπαθες, κόρη μου, στα καλά καθούμενα; Μη σε διώξουν κι οι δικοί σου δε λείεις, γιατί άλλοι κουκουλώνουν τα με χρυσό πάπλωμα κι άλλοι απαρνιούνται τοι κόρες».

«Τρέμω. Πώς μπόρεσα;»

«Έψαξές ντονα; Για ντο κατσάκη λέγω!»

«Άφαντος είναι, γιατί μ' έδωκε ψεύτικο όνομα. Το είπε ο πρόεδρος του Πάνω χωριού όταν πήγα και ρώτηξα».

«Α, ντο κάλη! Α, ντο μασκαρά! Ανάθεμα ντη φύτρα του! Ντο ροφιάνο! Άμα ντονε δεις ντονε γνωρίζεις;»

«Δεν τριγυρνά πουθενά».

«Αφού είναι κατσάκης, κρύβεται καλά».

«Βοήθα με!» εκλιπαρεί η δασκάλα.

«Τι περιμένεις απέ μένα; Τι ξεύρω εγώ;» αναστατώνεται η Κατερίνα και αλωνίζει με τα πηγαινέλα της όλο το σοφραλίκι.

Χάνεται στο μαγερειό, μπροστά στο τζάκι και η φωτιά κάτω απ' τον τέντζερη την υπνωτίζει ταξιδεύοντάς την στο παρελθόν: «Φωτιά να σε κάψει, μαρή! Να καίγεσαι στοι φλόγες όπως τσιτσίριζομαι κι εγώ! Ρουσπού! Ε, ρουσπού! Τι δουλειά είχες, μαρή, εσύ, η μοναχοκόρη μου, με παντρεμένο; Ε; Χαθήγκανε οι λεύτεροι; Να πέσω να πεθάνω, Θε' μου! Και γιατί βαράεις ντη κοιλιά σου πρωί και βράδυ; Πού είναι τα πανιά σου τα άπλυτα να τα δω; Σκρόφα!* Κείνος κρύβεται στην αγκαλιά τη γυναίκας του, ο ροφιάνος, και το πίσκο* του έχω το στο σπίτι μου. Φαρ-

μάκι να πω να γλιτώσω απέ σένα. Μα όχι! Θα κάτσεις δω απάνω, στοι ατμοί που βγάξει τούτο δω το κρομμυδόζουμο. Να πέσει απέ πάνω σου η φύτρα του, μήπως και μπορέσω να παντρέψω σε. Μπάτσα τη Χηλής! Μον! Αωλομπάτσα! Κρίμα τα ξενύχτια μου στο προσκεφάλι σου. Μην κλαίεις σταλιά! Ποιος να το 'λεγε πως η Πιπίτσα μου, η Καλλιοπίτσα μου, κατάντησε ρουσπού. Άμα το ήξευρα, θα σ' έπνιγα στην κούνια».*

Συνέρχεται η Κατερίνα απ' τις αναμνήσεις της τις νεανικές, τότε που μια συνομήλικη γειτονοπούλα της πήρε δρόμο στραβό και τσίριζε η μάνα της για την κατάντια της και τους άκουσε η γειτονιά. Η μάνα πέθανε από καημό που δεν μπόρεσε να συγκαταστήσει τη ζωνηρή κόρη της. Η κόρη στιγματίστηκε, παρ' όλα αυτά όμως συνέχισε τον στραβό δρόμο της. Τώρα προσπαθεί να τυλίξει στα δίχτυα της ανώριμα κοριτσόπουλα για να τα προωθήσει σε αντρικές συντροφίες.

«Βοήθα με!» ακούγεται η φωνή της δασκάλας, ενώ μια άλλη φωνή απ' την αυλή καλεί την Κατερίνα.

«Να κάμω εγώ τούτο το καχπελίκι,* Θέ' μου, βαρύ ένα! Και που μιλώ πολύ ένα. Βοήθα με να μη ντο βρω μπροστά μου, Μεγαλοδύναμε», μουρμουρίζει στα γρήγορα η Κατερίνα και σηκώνει την κουρτίνα να δει ποιος φωνάζει.

Πάει μπροστά στη δασκάλα που κλαίει σαν μωρό παιδί. Εκείνη σμίγει τα φρύδια της, καταλαβαίνει πως δεν μπορεί η Κατερίνα να τη βοηθήσει. Σηκώνεται, τυλίγεται στο σάλι της και με τα μάτια πρησμένα, απογοητευμένη, φτάνει στην πόρτα.

«Σχώρα με, κόρη μου. Φοβούμαι. Απέ ντο Θεό. Εγώ όσα παιδιά έστειλέ με ο Θεός τα γέννησα. Πέντε παιδιά αλλογυρνούνε στην αυλή μου! Ακούεις; Είμαι μακριά απέ τα καχπελίκια. Άμα ήσουν στεφανωμένη, θα έκαμα ντην απάνθρωπη ανθρωπιά...»

«Δηλαδή;» ρωτάει με απόγνωση η δασκάλα περιμένοντας κάτι λυτρωτικό.

«Θα ήλεγά σε να πάρεις μια κληματσίδα να χοροπηδάεις, να ανεβοκατεβαίνεις στοι τεπέδες.* Το πιο δυνατό, λέγανε οι πα-

λιές, είναι να βράσεις κρομμυδόφλουδες και να κάτσεις πάνω στοι ατμοί. Αποκόβεται, λένε, το παιδί απέ τα σπλάχνα. Μα τι σ' τα λέω; Δεν είσαι στεφανωμένη! Θέ' μου, σχώρα με!» λέει και σταυροκοπιέται.

Η δασκάλα, κοιτώντας την κατάματα, ψελλίζει «ευχαριστώ» και αποφασίζει να φύγει πια και ν' αφήσει την Κατερίνα στις δικές της φούριες. Με ανακούφιση δρασκελίζει το κατώφλι. Στην αυλή περιμένει η παλιά γειτόνισσα της Κατερίνας, η άμια* Ασημένια, που με την κόρη της την Ελένη ήτανε φίλες καρδιακές. Η Ελένη έμεινε και μετά τον γάμο της στο πατρικό της, γιατί ήτανε μοναχοπαιδί κι έφερε άντρα σώγαμπρο, ενώ η Κατερίνα άλλαξε σπίτι, άλλαξε και γειτονιά. Όμως κατά καιρούς συναντιούνται και ανταλλάσσουν τα νέα τους.

Η Κατερίνα βλέπει τη γυναίκα ακουμπισμένη στον φράχτη της αυλής και τρέχει να την οδηγήσει μέσα, να ξεκουραστεί από την ανηφόρα.

«Σ' έψαξα, κόρη μου, στο στέκι σου, κάτω στο μείντάνι, μα η μάνα σου μ' έστειλε κατά δω και είπα να πιάσω τοι ανηφοριές. Έλα, πάρε τούτο, το στέλνει η μάνα σου».

«Τι ένα; Α, καφορά* ένα! Έχω πόνοι στα πόδια μου και τρίβω τα με αλοιφή τη μάνας μου. Σέμπα μέσα. Τι καλά που έκαμες και ήρτες κατά ντο μαχαλά* μας. Πήρες ντον αέρα σου».

«Ξέσκασα δαμί να χαζεύω εξώστες με λουλούδια μα χάθηκα στοι ρύμνες. Τούνους* παιδιά είδα, δεν ξεύρω, δεν τα γνώρισα. Και μωρά κλαμούσικα* πολλά. Κλάματα και φωνές απέ παντού ακούγονται».

«Μεγάλο το χωριό μας, άμια Ασημένια. Εγώ απέ ντη μαναβική στο σεργι* μου το καταλαβαίνω. Στο άψε-σβήσε τελειώνει. Φαίνεται κι απέ τα παιδιά του σχολειού. Ένα κοπάδι πέρασε και τράβηξε για πάνω. Έλα. Έχω τσάι στη φωτιά. Έλα να τα πούμε δαμί».

«Να ζήσεις ίσα με το κάστρο τη Χηλής, Κατερίνα!»

Και μπαίνουν μέσα και μιλούν για τους άντρες του χωριού που λείπουνε στα αγίλια,* που μετά του Αγίου Γεωργίου θα φύ-

γουνε στα Τουρκολίβαδα και θα κάνουν εξάμηνο κι οκτάμηνο να έρθουν πίσω. Κι αναφέρουνε γι' αυτόν τον τρισκατάρατο πόλεμο που τους έχει επηρεάσει όλους, που πολλά παλικάρια, ενώ λείπουν στις τάξεις του τουρκικού στρατού, αναγκάζονται να λιποτακτούν απ' τις άσχημες συνθήκες διαβίωσης και κακομεταχείρισης. Κι έρχονται κατά δω, στον τόπο τους, για να κρυφτούν κοντά στους δικούς τους, όμως τους αναζητά η χωροφυλακή και τουρκικά αποσπάσματα στρατού, που βγαίνουνε περιπολίες. Και το χωριό είναι ανάστατο κάθε τόσο, ανήσυχο για την τύχη των παιδιών τους.

«Είδα μια γυναίκα απέ το Πάνω Νεοχώρι, με κλάματα να τριγυρνά στοι δρόμοι του δικού μας χωριού», λέει η άμια Ασημένια στην Κατερίνα. «Με ρώτηξε για ντο καϊμακάμη,* ντον Ανέστη, άμα είναι στο χωριό μας. Ντον άντρα της ντονε κρατούνε στη φυλακή».

«Γιατί;» ρωτάει με ενδιαφέρον η Κατερίνα.

«Έδωγκε δαμί φαί και ψωμί σε Τούρκο φυγόστρατο, που ήντανε νηστικός. Μα ντονε πιάσανε. Περάσανε τόσοι μήνες και ο άθρωπος είναι ακόμα στη φυλακή, αρώτητος και αδικαστος. Και η γυναίκα ζητά να συντρέξει* ο πάσα ένας που έχει πάρει δώσε με Τούρκο ανώτερο».

«Μπι! Μπι! Γκανένα δεν αφήνουνε να βοηθά φυγόστρατο. Ακόμα και τοι δικοί τους, που είναι απέ το μιλέτι* τους. Απέ δω τα φέρουνε, απέ κει τα παγαίνουνε, φταίχτες είναι οι Ρωμιοί πάντα. Ξεύρεις πώς φοβούμαι;»

«Ποιος δε φοβάται, κόρη μου; Κείνη έχει τέσσερις κόρες και δυο αγόρια και τα χέρια της δυο, δεν τα προλαβαίνει ούλα».

«Ποια είναι;»

«Τάκογλου Καλλιόπη ντηνε λέουνε. Ντον άντρα της Ηλία».

«Πότε θα σταματήσει άραγες τούτο το κακό; Κάθε μέρα άσχημα χαμπέρια* ακούγουμε. Έμαθές το που τυραννούσανε απόψε μια γυναίκα;»

«Ακούσαν το ακόμα και οι πέτρες. Μα καλά λέεις. Για Τούρκος, για Ρωμιός φυγόστρατος, φταίχτες είναι οι Ρωμιοί πάντα.

Τώρα άκου με! Πόμεινα* χωρίς υφάντρα. Βρες με μιάνα. Κι άμα δεν έχεις γκαμιάνα στον νου σου, έλα συ, για η κόρη σου. Θέλω να τελειώσω με τα μάλλινα προτού πιάσουνε οι ζέστες».

«Θα στείλω ντη Μαριγώ. Μέχρι το μεσημέρι όμως θα έρκεται. Έχω και ντο μπαξέ... Ντηνε θέλω εκεί...»

«Στείλε ντηνα. Γκαμιά δεκαριά μέρες θα κάμει. Με ντη δικιά μας ανταμώνουνε κάθε λίγο. Ας ανταμώνουνε στο σπίτι μας, πάνω στον αργαλειό».

«Τι τραγούδια, τι ξεφαντώματα που κάμουνε; Εκεί στοι μπαξέδες, λέει, οι φωνές τους φτάνουνε ίσαμε ντον ουρανό!»

«Εσύ να διεις που πλύνουνε στον ντερέ τοι κουρελούδες με ντη κουπανίτσα!* Ούλοι κάτω απέ τα δέντρα κάθονται για να ακούσουνε τοι αγγελικές φωνές τους!»

Το Πάσχα πλησιάζει και όλοι οι απομακρυσμένοι απ' το χωριό επιστρέφουν σιγά σιγά στα σπιτικά τους. Η Κατερίνα κάθε τόσο βγαίνει στην πλατεία και ρωτά ποιοι τσοπάνηδες γύρισαν και αν μίλησαν με τους δικούς της ανθρώπους. Διασχίζει όλο το χωριό για το σπίτι της μάνας της, γιατί αυτές τις μέρες οι υποχρεώσεις της ως φουρνάρισσας έχουν αυξηθεί. Μέρα παραμέρα είναι εκεί, με κόρες και αδερφές, να τη βοηθούν στο άναμμα του φούρνου, στο φούρνισμα και στο ξεφούρνισμα του ψωμιού και πολλές φορές στη διανομή του στα σπίτια, που είναι στις ανηφορίες. Άλλο άναμμα για τα ψωμιά, άλλο άναμμα για τα τσουρέκια, άλλο άναμμα για τα φαγιά. Όλη μέρα στο πόδι, παλεύουν με τις φωτιές για να εξυπηρετήσουν τις συγχωριανές τους, που τα σπίτια τους γεμίζουν με κόσμο που πρέπει να ταϊστεί.

Θεό την έκανε τη μάνα της η Κατερίνα ν' αφήσει την τσάπα και το πατόφτυαρο και να φύγει απ' τα μνήματα, που έκανε τη νεκροθάφτισσα. Της πήρε πολύ χρόνο να την πείσει ν' αφήσει κατά μέρος τους ανοιγμένους λάκκους και τα πήγαινε έλα στο νεκροταφείο.

«Φτάνει, μαρή μανά, φτάνει! Ούλες μας επάντρεψες και με ντο φουρνέχτη* και με το πατόφτυαρο! Το ένα πια παράτα το.

Για το πατόφτυαρο λέγω! Φτάνει σε ο φουρνέχτης! Έχεις ντο φούρο στην αυλή, τι άλλο θέλεις; Άλλα σπίτια δεν έχουν μήτε αυλή, το ένα σπίτι πάνω στ' άλλο, εκεί στοι ανηφοριές».

«Αυλές ημπορεί να μην έχουνε, μα έχουνε τοι άντροι τους».

«Έναι και αυλές χωρίς άντροι, μανά».

«Το ξεύρω. Μα κείνοι οι άντροι αφήγκανε παράδες, Κατερίνα. Εγώ βρέθηκα στο πέλαγος, να μπατζαλεύω* με δυο μονάχα χέρια. Γι' αυτό έπιασά το το πατόφτυαρο για ν' ανοίγω τάφοι. Οι απεθαμένοι σας εμεγαλώσανε. Ο θάνατός σου η ζωή μου γίνηκε. Με τι να σας εμεγάλωνα: Με αγέρα κοπανιστό; Καλά που αφήγκανε οι Τσορμπατζήδες να βγάζουμε σεργκί οι χήρες στο μεϊντάνι και μπόρεσα να σας θρέψω. Μα έχω και τοι εγγονές μου να προικίσω. Άντε, στείλε ντο Γιάννη κατά δω να με γιαρντιμέψει,* να πάει κείνος του κόσμου τα ψωμιά με ντο γάιδαρο, να ξενοιιάσω κι εγώ. Κουράστηγκα πια. Φύγε και συ να στήσεις το σεργκί με ντη μαναβική. Όπου να 'ναι τελεύω κι έρκουμαι κι εγώ να σεριανίσω δαμί».

Πες πες, με μαλώματα και απειλές, η Κατερίνα πείθει τη μάνα της να εγκαταλείψει το νεκροταφείο και να έρθει μαζί της στους μπαξέδες να τη βοηθάει. Οι άντρες του σπιτιού λείπουν στ' αγίλι κι εκείνη θέλει έτσι κι αλλιώς χέρια να φυτεύουν, να τσαπίζουν, να ποτίζουν, να κάθονται στη θέση της και να πουλούν μαναβική, όσο να ξεκουράσει τα πεθαμένα απ' τον ποδαρόδρομο πόδια της. Μια Μαριγώ τι να πρωτοκάνει και πού να πρωτοπάει, που τη φορτώνει με τη δίχρονη κόρη της και όλου του κόσμου τις δουλειές;

Η Κατερίνα τα 'χει και με τη Μαριγώ. Τώρα που άνοιξε ο καιρός, πού τη βρίσκει πού τη χάνει, συνεννοείται με τις ξαδέρφες της και ανηφορίζουνε μια στο Πάνω Νεοχώρι, ν' ανταμώσουνε τάχα με τις φιλινάδες τους, μια μαζεύνονται παρές στους μπαξέδες του Κάτω Νεοχωριού και τραγουδούν ασταμάτητα. Της το 'πανε χωριανές, πως κατά κει, στους μπαξέδες, τα κορίτσια ξεδίνουνε με τραγούδια και τ' αγόρια λιμπίζονται τις φωνές τους. Ωρες κάνουνε να γυρίσουνε κι η Κατερίνα θυμώνει.

Πιάνει μια μέρα στα κρυφά την ανιψιά της τη Βεργενώ, κόρη της αδερφής της της Ευθυμίας, και τη ψιλορωτά: «Δε με λέγεις, μαρή; Τι είναι τούτο που κρατείς;»

«Μαστραπάς!* Μας επήρε η γιαγιά μας απέ ένα, ούλες τοι εγγονές της, για να πίνουμε απέ ντη βρύση τη φλούδας. Να μην πίνουμε, λέει, με ντη φούχτα μας, γιατί θα πομείνουμε φτωχές...»

«Το ντέρτι* τη μάνας μου η φτώχεια! Δε με λέγεις; Ντηνε γυροφέρνει γκανείς ντη δικιά μας;»

«Ποια δικιά μας, θεια;» κάνει την ανήξερη η Βεργενώ, παίζοντας με τις σφιχτές πλεξούδες της.

«Ετούτηνα! Λέπεις ντηνα;» ρωτάει η Κατερίνα άγρια, δείχνοντας την ανοιχτή παλάμη της. «Για ποια δικιά ρωτάω άραγες;»

«Δεν ξεύρω! Ρωτάεις και αγριεύεις και κόβονται τα ποδάρια μου!»

«Εγώ θα σας κόψω και τα ποδάρια σας και τα σουύρα-φέρτα σας! Τάχα δεν ξεύρεις... Μια χαρά κουκουλώνεις τα. Δεν επήρε τ' αυτί σου τίποτα;»

«Όχι, θεια!»

«Οχιά! Εδώ, στοι μπαξέδες, γιατί δε θέλει να παγαίνω μαζί της;»

«Γιατί αγριεύεις! Εμείς κάνουμε χαρές, τραγουδούμε... Να! Ρώτα τη άμιας Ασημένιας ντη παρακόρη. Πες κι εσύ, Πανώ...»

«Έσπασα τα ποδάρια μου να τρέχω για δουλειές και», λέει εκείνη λαχανιασμένη, «να ρωτώ γι' αυτά τα αναθεματισμένα παιτόνια, μα είτε με ο καίμακάμης πως θ' αργήσουνε κι άλλο. Λέγαμε να κάνουμε περαντζάδα με τούτα, στο Πανηγύρι τη Χηλής.»

«Ίηηη! Απέ τώρα λογαριάζουνε το πανηγύρι τη Χηλής! Λωλές. Ακόμα Πασχαλιά δεν είδαμε! Πες, μαρή, τι δουλειά έχεις εδώ, στοι γειτονιές τοι αψηλές; Το ξεύρει η κυρά σου;»

«Εκείνη με στέλνει! Είπε με να φέρεις μιαν αγκαλιά μαρούλια και κρομμύδια τη Μεγάλη Παρασκευή για σαλατικό.»

«Καλά καλά. Για ντη Μαριγώ δε ρωτάεις... Κακιώσατε;»

«Ίσα ίσα! Ήλεγα να πάμε για ματζάρια.* Ξεύρω ένα λημέρι με κρινιές* και λάπατα.»

«Πού να πάετε, μαρή; Κατσάκηδες τριγυρνούνε».

«Εμάς δε μας βλάφτουνε».

«Γιατί, μαρή; Τι είστε εσείς; Νεράιδες που φοβούνται να σας ζυγώσουνε, μην κλέψετε τοι φωνές τους;»

«Φοβούνται να μη τοι μαρτυρήσουμε».

«Μου! Λωλή! Εσύ έχεις φόβο πιο πολύ απέ κείνους. Άκου με και μένα! Μέχρι τοι μπαξέδες σας αφήνω. Και μην ξεθαρρεύετε! Άνθρωπος ντον άνθρωπο ντονε βλάφτει. Και τι τραγουδείτε;»

«Τραγούδια...»

«Τραγούδια τραγουδείτε, το ξεύρω, μα τι τραγούδια;»

«Ό,τι να 'ναι, ό,τι μας κατέβει εκείνη ντην ώρα...»

Εκείνη την ώρα καταφθάνει η Μαριγώ, τρέχοντας απ' τις γειτονιές τις αντικρινές. Δεν ήθελε να περάσει μέσα απ' την πλατεία, γι' αυτό πήρε τους δρόμους και τα σοκάκια για τις ανηφοριές πίσω απ' το καφενείο του Χατζησταύρου. Και κει που πλησίαζε να βγει στον φαρδύ ανηφορικό δρόμο που χωρίζει το σπίτι της απ' την κατάμεστη με σπίτια πλαγιά, πέφτει επάνω σε καβγά. Τρέχει και το λέει στη μάνα της. Απ' όλους τους εξώστες και τις ρύμνες βγαίνει κόσμος ν' ακούσει, να μάθει την αιτία αυτού του καβγά.

Πολλές φορές μια κουβέντα, ένα αθώο βλέμμα, για τις φωνές των παιδιών που χαλούν τον κόσμο, για τα απόνερα που κατρακυλούν στις αυλές, στήνεται μακελειό στο πυκνοκατοικημένο Νεοχώρι, με τις γυναίκες να σκούζουν στα στενά και στις ρύμνες.

«Να φάεις ντο γκώλο μου, μαρή! Ακούεις; Να! Να! Να!» φωνάζει μια γυναίκα από ένα στενό και δείχνει τον πισινό της σε μιαν άλλη. «Και μια φαντασιά* σκατά!»

«Να θεμάσαι, λωλομπάτσα τη Χηλής, που πήγες και πλακώθηκες ψες και είπες να χύσεις τα απόνερα απ' τα βρακιά σου τα ψεσινά στην αυλή μου! Βρομού! Ε, βρομού!»

«Ζούλεψες; Ε; Ζούλεψες; Εγώ, μπιλέ,* λέγω πως το 'χω ζουτανό το πράμα μου! Εσύ ψόφιο και το κουβαλείς!»

«Σκρόφα! Ε, σκρόφα!»

«Ποιανα είπες, μαρή, σκρόφα; Εμένα; Μάνα με τέσσερα παιδιά;»

«Αυτήνα που πλακώθηκε εψές σαν σκύλα! Αυτήνα είπα σκρόφα!»

«Σκορπίλα απ' εδώ, μαρή αρσενικιά! Γι' αυτό ο άντρας σου είναι άφαντος! Αλλού ξημεροβραδιάζεται!»

«Ίιιι! Κρίμα στον δικό σου ντον άντρα να μεγαλώνει τα ξένα! Τα παράθυρά σου άνοιξε-κλείσε, ησυχία δεν έχουνε! Ίδια με νη Πιπίτσα νη ρουσπού είσαι, κάμε και τα παιδιά σου σαν τα ταγκά της».

«Για τα παιδιά μου πρώτα να πλύνεις το στόμα σου με λεβάντα! Θα σε στείλω σε δίκη στη Χηλή! Θα σε κανονίσω εγώ! Ποιο-να είδες να μπαίνει απέ τα παράθυρά μου, μαρή;»

«Άντρα είδα! Έναν άντρα!»

Αγριεύουν τα πράγματα. Οι παρευρισκόμενες γυναίκες προσπαθούν να ηρεμήσουν τα πνεύματα, να σταματήσουν τον καβγά, να μην το μάθουν οι Τούρκοι χωροφύλακες, γιατί μπορεί να τις οδηγήσουν στη Χηλή, στο δικαστήριο, για να λυθεί εκεί η διαφορά τους.

Η Κατερίνα στέλνει τα δυο κορίτσια να τρέξουν να φωνάξουν τον καϊμακάμη, συγχωριανό τους με το όνομα Ανέστης Χατζημπουγάτσας, που είναι υπάλληλος του τουρκικού κράτους με γραφείο στο κονάκι* της Χηλής, εκεί στο τσαρσί.* Γραμματιζούμενος, σοβαρός, με πολιτισμένο λόγο, του ανατέθηκε ως τουρκομαθής η επιβολή του φόρου της δεκάτης* στα σιτηρά, στην περιοχή της Χηλής με τα χωριά της. Η Χηλή είναι καϊμακαμλίκι με χωριά ελληνικά και τουρκικά και ο καϊμακάμης έχει συμβούλιο διορισμένο, αποτελούμενο από δεκαέξι Τούρκους και δεκατέσσερις Ρωμιούς. Κάποιοι από αυτούς έχουν και σφραγίδα, όπως ο Ανέστης.

Τα καθήκοντα του Ανέστη είναι τον καιρό της σποράς να καταγράφει τα κτήματα με τα στάρια και τα αραποσίτια και όταν

έρχεται ο καιρός της συγκομιδής, να επιβλέπει την απόδοση του φόρου της δεκάτης. Μα είναι ελαστικός στα ζύγια, αφήνει γεννήματα στις αυλές και οι νοικοκυραίοι έχουν να λένε για την απλοχεριά του. «Μ' άφηγκε το κεχρί μου αζύγιστο, δεν επήρε σφυρί! Και απέ του σταριού το ζύγι έκρυψε κάμποσες οκάδες!» είτε η Μαρία η Κιουφετζίνα τη χρονιά που έμεινε χήρα. «Δες το σπίτι σου, Μαρία, εγώ τοι καταφέρνω τούτοι δω!» είχε πει εκείνος και εννοούσε τους δυο Τούρκους ζυγιστάδες που είχε μαζί του. Κι έγερνε ελαφρώς επάνω στο καντάρι, * έβλεπε κι έγγραφε τις οκάδες στρογγυλοποιώντας τον αριθμό πάντα προς τα κάτω, αφήνοντας τις πολλές παραπάνω οκάδες στις νοικοκυρές. «Τι 'θελα κάμουμε χωρίς εσένα, Ανέστη;» τον ευγνωμονούσαν όλες. «Τούτα που κρύβεις είναι τα ψωμά τη κάθε οικογένειας». «Σούστε! Δώστε στοι ζυγιστάδες κατιτίς να φάγουνε, να φορτώσουμε και να φύγουμε».

Μα και στο διοικητήριο οι Τούρκοι συνάδελφοί του τον έχουν σε μεγάλη εκτίμηση. Τυπικός, με τις καταστάσεις του καθαρογραμμένες, δε δίνει δικαίωμα στον ανώτερο κρατικό υπάλληλο ότι καθυστερεί να κάνει τον έλεγχό του. Οι Τουρκάλες στα Τουρκοχώρια τον βλέπουν σαν Θεό, γιατί βρίσκει λύσεις γι' αυτές, που απόμειναν μοναχές, επειδή οι άντρες τους λείπουν στους πολέμους της Τουρκίας.

«Δεν πρόλαβα, καϊμακάμη! Δυο χέρια! Τι να πρωτοκάμω; Για θα το φάνε τα πουλιά, για θα το φάει το χώμα».

«Γιοκ, Ολμάζ!» (Όχι, δε γίνεται!) απαντάει εκείνος. «Τόσο στάρι αφημένο στα πουλιά, για πεταμένο στο χώμα, δε γίνεται. Ολμάζ, λέγω. Το κράτος θα πάρει το μερτικό του σε θημωνιές. Νε* σακιά, νε ζύγια! Άντε! Βουρούν!*

* απευθύνεται στους Τούρκους ζυγιστάδες. «Η γυναίκα δεν ημπορεί, δεν προλαβαίνει, πώς το λέγουνε! Αρχέψτε να θερίζετε!»

«Αφερίμ,* καϊμακάμη! Αφερίμ!» φωνάζουν και οι Τουρκάλες, που βλέπουνε τη σοδειά τους να μην πέφτει καταγής.

Έτσι και τώρα, καταφθάνει ο Ανέστης ο Χατζημπουγάτσας, που κοντεύει να ξεχάσει και το βαφτιστικό του όνομα, αλλά και

της οικογενείας του απ' το παρατσούκλι «καϊμακάμης» που του κόλλησαν. Ο καβγάς συνεχίζεται και όπου να 'ναι θα καταφθάσουν οι Τούρκοι χωροφύλακες, που είναι πέντε και γίνονται έξι με τον διοικητή τους και κάνουν τις περιπολίες τους δυο δυο, κατά τακτά χρονικά διαστήματα. Όλοι παρακαλούν σε όλες τις περιπολίες να παίρνει μέρος και ο Ρωμιός χωροφύλακας Ιερεμίας Στεφανίδης, γιατί, παρότι είναι στην υπηρεσία της τούρκικης χωροφυλακής, πάντα προειδοποιεί τον κόσμο για τα δυσάρεστα. Φερμένος απ' αλλού, είναι απαραίτητος για τις συνεννοήσεις, γιατί οι γυναίκες και οι επαγγελματίες που μένουν στο χωριό δε γνωρίζουν την τούρκικη γλώσσα. Μα δυστυχώς τα καθήκοντα των χωροφυλάκων μοιράζονται ανά δύο σε βάρδιες και ο Ιερεμίας δεν μπορεί να παίρνει μέρος σε όλες.

Καταφθάνει, λοιπόν, ο καϊμακάμης βιαστικός στον τόπο του καβγά, παραμερίζει τον κόσμο και με αυστηρότητα παίρνει στην άκρη τις δυο γυναίκες που ξεσηκώσανε τον κόσμο στο πόδι.

«Πώς γίνεται δυο άξιες μάνες και νοικοκυρές να φτάνουνε ίσα με εδώ; Τι λόγια ξεστομίσατε;»

«Αυτή πρώτα άδειασε τα νερά... Και θύμωσα...»

«Κι εσύ είπες ούλα τα άλλα... Πόσα νερά άδειασες εσύ;» στρέφεται στην άλλη. «Έναν ποταμό;»

«Όχι, καϊμακάμη. Μιας πλύσης νερά απέ μια σκάφη. Πού να τα σαβουρντούσα;* Να τα έπινα;»

«Εσύ πνίγηκες απέ τη σκάφης τα νερά;» ρωτά την πρώτη. «Εγώ λέω όχι! Σε βλέπω ζουντανή! Δείτε ούλες σας πού έναι στημένο το χωριό μας. Επάνω σε ανηφοριές. Πέτρα να κλοτσήσεις θα καταρακυλήσει στα χαμηλά. Για φαντάσου τότε πώς κυλά το νερό απέ κει. Και σένα που διαμαρτύρεσαι για τα βρόμικα νερά, άμα σε δώκω μια σβουριστή ανάποδη, δε θα ξεύρεις σε ποιανού φράχτη θα βρεθείς. Ακούεις, κυρά μου; Τι πάει να πει αυτό; Πάει να πει πως εμείς που είμαστε στα αψηλά, εσένα λέγω», απευθύνεται στη γυναίκα που άδειασε τη σκάφη, «δεν πετούμε τα νερά μας όπως όπως, αλλά κι εμείς που είμαστε στα χαμηλά», λέει στην άλλη, «δείχνουμε κατανόηση. Ύστερα, λω-

λές γυναίκες», λέει ψιθυριστά κουνώντας το δάχτυλο, «τι λόγια είναι τούτα για τοι άντρωι σας; Κι οι δυο κατσάκηδες! Ο ένας κρύβεται αλλού κι ο άλλος μπεινοβγαίνει απ' τα παράθυρα του ίδιου του του σπιτιού. Λωλές! Θαρρείτε δεν τα ξεύρω; Τι με κοιτάτε; Έρχονται καταστάσεις με τα ονόματά τους στο κονάκι τη Χηλής και μαθαίνω τα. Τρέμω και για τοι μουφρεξέδες,* τρέμω και για τοι ντεφριγιέδες.* Εκατό τζανταρμάδες* έχει το κονάκι τη Χηλής. Και που έχει το χωριό μας Ρωμιό χωροφύλακα ανάμεσα στοι Τούρκοι, να ευχαριστάτε ντο Θεό. Μαθαίνω εγώ τι στραβά μάτια κάνει. Μα όσα και στραβά μάτια να κάνει, είναι υπάλληλος κι αυτός του τουρκικού κράτους και το Γενίκοιό βράζει μες στην παρανομία. Πόσα να κρύψει ο άθρωπος; Ακούεις;» απευθύνεται στη γυναίκα που διαμαρτυρήθηκε για τα χυμένα απόνερα. «Ο άντρας της μπεινοβγαίνει απέ τα παράθυρα! Και ο δικός σου αλλάζει κρυψώνα κάθε τόσο!»

Με τα χέρια τους να κλείνουν τα απορημένα στόματά τους, φεύγουν οι γυναίκες μετανιωμένες για τον καβγά που σκαρώσανε. Ο Αριστής, ο πρόεδρος του Κάτω χωριού, που έφτασε προς το τέλος του καβγά, λέει σ' όσους απομείνανε εκεί νε δείχνουν τον σεβασμό τους στον καϊμακάμη, γιατί πασχίζει για τους Ρωμιούς συγχωριανούς του.

«Ακούετε, μπρε; Έχουμε δικό μας άθρωπο μέσα στο Καϊμακάμ μετζλισί.* Γέννημα θρέμμα Γενίκοιόλης, Νεοχωρίτης! Περνάει ο λόγος του! Τι άλλο θέλουμε; Μα κι εσείς μην τραβάετε το σκοινί. Το χωριό βράζει απέ τοι καβγάδες, γιατί μύγα στο σπαθί σας δε δέχεστε. Τώρα που ανέβαινα, μαλώνανε δυο συννυφάδες για τα ρούχα στην απλώστρα του εξώστη. “Να τα εξαφανίσεις!” φώναζε η μια στην άλλη για να μην τα λέπει τάχατες ο άντρας τη πρώτη. Λωλασιές με τα καντάρια! Λωλασιές ασήκωτες! Τι να τα κάμει τα ρούχα της η γυναίκα; Να τα θάψει; Βρακιά δε φορούνε ούλες; Ε! Βρακιά φοράει κι αυτή!»

Ο κόσμος αρχίζει να διαλύεται επιανώντας τον καϊμακάμη που μπόρεσε να μονοιάσει τις δυο γυναίκες. Υπάρχουν φορές όμως που τα ειρηνευτικά λόγια δεν οδηγούν σε συμφιλίωση, οι

έχθρες κρατούν καιρό. Τα προστυχόλογα επαναλαμβάνονται σε παρέες, όπου γίνεται αναπαράσταση των καβγάδων.

Ο Αριστής και ο καϊμακάμης στέκονται στην άκρη του δρόμου και φιλοσυζητούν.

«Ανυπότακτοι οι Νεοχωρίτες!» ψιθυρίζει ο καϊμακάμης. «Ακόμα κι οι γυναίκες τους σέρτικες. * Ορμούνε!»

«Πομείνανε μοναχές, για τούτο ορμούνε, καϊμακάμη».

«Θα πάρουν στον λαιμό τους ούλοι τοι αθώοι! Οι κατσάκηδες λέγω!»

«Κάτι ξεύρεις εσύ, κάτι έμαθες! Πες το, να τοι μερμηνέψω!»

«Τριγυρνούνε στο χωριό; Τοι λέπεις;»

«Όχι! Άφαντοι είναι, μα πε' τι σε είπανε στο κονάκι; Θα το σφυριξώ στοι μάνες τους».

«Τίποτα δε με είπανε. Διαβάζω ονόματα και τρέμω. Ανυπάκουοι, αγύριστα κεφάλια είναι».

«Έτσι λέεις τα ατρόμητα τούτα παλικάρια, που τα βάλανε με ολάκερη ντη Τουρκία; Τι να κάμουνε; Να μπλεχτούνε στοι πολέμοι τη Τουρκίας; Σάματι δεν πληρώνουνε τοι φόροι, πρόπει να δώκουνε και φόρο αίματος;»

«Δεν ξεύρω, Αριστή. Οι Τούρκοι, πάντως, κουντουρντίσανε, * έχουνε παντού μέτωπα ανοιχτά, θα ξεσπάσουν αλλού. Ρώτα τι τράβηξε ούλη ντη νύχτα κείνη η γυναίκα».

«Η Φιλιπούλου δεν ήντανε;»

«Αυτή ήντανε».

«Καλά είπα! Είδα ντηνα να τριγυρνά με τα χέρια ντυλιγμένα σε γάζες».

«Εγώ πόσα πράματα ημπορώ να κάμω; Ποιона να πρωτοβοηθήσω; Που παγαίνω και στοι φυλακές να διω τοι χωριανοί μας, τρέμω μη με μπλέξουνε. Τα πράματα είναι θολά, τίποτα ξεκάθαρο. Κρίμα να πληρώνουνε αθώοι. Νερό στο κρασί μας ούλοι!»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η Κατερίνα είναι στο σπίτι μόνο με τη μικρή της που κοιμάται. Ο Γιάννης λείπει στο σχολειό, η Μαριγώ στο σπίτι της γιαγιάς της φουρνίζει και ξεφουρνίζει τα τσουρέκια του κόσμου. Βρίσκει ευκαιρία να καταπιαστεί με τα σεντονιάσματα. Ένα ένα, όλα πια μπαίνουν στη θέση τους νοικοκυρεμένα και το σπίτι μοσχομυρίζει σαπούνι και λουλάκι, μα και ιδρώτα της μάνας που παλεύει τώρα με τα τέσσερα παπλώματα για να τα σεντονιάσει. Όλα με γέμιση μαλλιού, φτιαγμένα στον παπλωματά του χωριού.

Η Κατερίνα στρώνει το χασεδένιο άσπρο παπλωματοσέντονο πάνω στα καθαρά κεντημένα στρωσίδια της, απλώνει επάνω του το πάπλωμά της, διπλώνει με επιμέλεια τα περισσέματα του σεντονιού και από τις τέσσερις μεριές και, παίρνοντας τη μακριά βελόνα με τη χοντρή άσπρη κλωστή, αρχίζει να σεντονιάζει. Διπλωμένη στο πάτωμα, αλλάζει συνέχεια κάθισμα, προσπαθώντας να κάνει ομοιόμορφο ράψιμο, χωρίς μεγάλες, άκομφες ραφές.

Και τι δεν περνάει απ' το μυαλό της. Το πρώτο και σπουδαιότερο που σκέφτεται είναι πως μεγάλωσε η Μαριγώ της και πως σιγά σιγά πρέπει να βρει τον δρόμο της για το νέο σπίτι της. Μακάρι να 'ρθει ένα καλό παιδί να την πάρει απ' το χέρι, να γίνει ταίρι της παντοπινό, να νοιάζεται γι' αυτήν μέχρι τα βαθιά γεράματα, για να ησυχάσει ως μάνα.

Μετά αναλύει στη σκέψη της το τελευταίο νέο για τη δασκάλα του χωριού και προσπαθεί να μαντέψει ποιος είναι αυτός που την ξεγέλασε. Περνάνε πολλοί άντρες απ' το μυαλό της, μα

χάνει τον λογαριασμό. Το Πάνω χωριό είναι πυκνοκατοικημένο, τα εξακόσια σπίτια του απλώνονται απ' άκρη σ' άκρη επάνω σε λόφο, και τις γιορτές, που έρχονται οι τσοπάνηδες απ' τα αγίλια, κυκλοφορούν στους δρόμους του δυόμισι χιλιάδες κόσμος. Ποιον να υποψιαστεί; Ποιος αναθεματισμένος πούλησε έρωτα στο αθώο κορίτσι; Τώρα η σχολική επιτροπή θ' απομακρύνει τη δασκάλα απ' τα καθήκοντά της μετά το τέλος της Πασχαλιάς.

Κι έτσι όπως κάνει βελόνα τη σκέψη της και σκαλίζει τα μυαλά της, ξαφνικά πετάγεται όρθια και πάει στο σεντούκι της. Το ανοίγει, ψάχνει και ανασηκώνεται κρατώντας στα χέρια της μια κορνίζα με δυο φιγούρες στη φωτογραφία. Χαμογελά και πάει και την κρεμάει στον τοίχο, πάνω απ' το προσκεφάλι της, στη θέση μιας άλλης κορνίζας, που την πετάει μέσα στο σεντούκι. Στέκεται για λίγο εκεί, να καμαρώσει, να χαθεί σε ονειροπόλημα, μα η θέα του απλωμένου καταγής παπλωματιού την ενοχλεί. Ξαναπιάνει τη βελόνα, μα η νέα κορνίζα στον τοίχο αποσπά την προσοχή της και το χέρι της μένει άπραγο. Τραβά τη βελόνα δυνατά και σπάει η κλωστή. Τα μάτια της βουρκώνουνε και λόγια ξεστομίζει. Δυο δάκρυα στάζουν επάνω στο κεντημένο πάπλωμα.

Πάπλωμα προικός! Υφαντό, με τα μπουκέτα κεντημένα στο χέρι, με γέμιση μαλλιού, ζεστό, καπάξεστο, να μην το διαπερνούν τα κρύα του χειμώνα που κατεβαίνουν απ' τη Ρωσία και ξεπαγιάζουν τη Μαύρη Θάλασσα και τον κόσμο της, που ζει τριγύρω στα παραλία της. Δύο παπλώματα είχε στην προίκα της (το ένα με ατλαζένια* όψη), σεντόνια κουκουλάρικα,* καναπελίκια ολοκέντητα, απλάδια για το πάτωμα και δυο πάντες για τους τοίχους. Λίμνες και τρεχούμενα νερά, λουλούδια και πουλιά είναι κεντημένα πάνω τους και η άνοιξη βρίσκεται σε κάθε γωνιά του σπιτιού της. Στο σεντούκι ακόμα υπάρχουν μαντίλια αχρησιμοποίητα, αντρικά πουκάμισα, πεσκίρια* και προστέλες.* Και τα μπρούντζινα σκεύη του νοικοκυριού, καμιά πενηνταριά οκάδες από τζεζβέδες, τεντζερέδες, χαρασιά,* σινιά,* τα έχει από τότε στα ράφια της, να τα δουλεύει μαζί με τα καλά πιάτα, που της έφερε απ' την Πόλη η αδερφή της η Αγγελικώ.

«Τι καλά να έρθει κατά δω η Αγγελικό μας, να κάνουμε μαζί Πασχαλιά!» μονολογεί σκουπίζοντας το μουσκεμένο μάγουλό της.

Σκέψεις, σκέψεις και το σεντόνιασμα για σήμερα τελειώνει. Κάνει να διπλώσει το πάπλωμα για να το βάλει στη στοίβα, πάνω στο σεντούκι (κι αυτό σεντούκι προικός), μα ακούει φωνές σπαρακτικές και σαματά από καλπασμό αλόγου. Πετάγεται στη σάλα, στον εξώστη να δει, ν' ακούσει. Οι φωνές γίνονται κραυγές, ο καλπασμός πλησιάζει.

«Αλογοσέρονται, μαρή, ένα Τουρκί!» φωνάζει μια γυναίκα. «Γιούρτισε* τ' άτι του! Σταματήστε το! Θα το ξεκοιλιάσει το δύστυχο!»

Κατεβαίνει με φόρα στην αυλή, πάει σε μια ντάνα με βέργες, που τις κρατά για τον μπαξέ της, παίρνει δυο και βγαίνει μεμιάς στον δρόμο.

Πράγματι, ένα άλογο αφηνιασμένο τρέχει σαν τρελό στον καθηφορικό δρόμο, απ' το Πάνω χωριό στο Κάτω. Από πίσω του σέρονται ένα παιδί, που βγάζει κραυγές πόνου καθώς σκάει το κορμί του σε λακκούβες και σβαρνίζεται πάνω στις πέτρες και στα χώματα. Κάποιοι περαστικοί παραμερίζουν πέφτοντας πάνω στους φράχτες των σπιτιών.

Η Κατερίνα, με ήρεμες κινήσεις, βγαίνει και στέκεται στο διάβα του αλόγου. Ανοίγει τα χέρια της και οι βέργες τεντώνονται, γίνονται εμπόδιο. Δεν κάνει ούτε ένα βήμα ούτε μια κίνηση ούτε τ' αγριοκοιτάζει, μονάχα στέκεται εκεί σαν άγαλμα. Η καρδιά της βροντά όταν το βλέπει να 'ρχεται καταπάνω της. Εκείνο κόβει την ορμή του καθώς τη βλέπει στη μέση του δρόμου. Κάνει να την προσπεράσει, μια απ' τα αριστερά και μια απ' τα δεξιά, μα κείνη του φράζει συνέχεια τον δρόμο. Στο τέλος σταματά με χίλια ζόρια δυο μέτρα πέρα της, αναστατωμένο, φυσάει τα ρουθούνια του φορές ατελείωτες επάνω της, κουνάει το κεφάλι του νευρικά, γλιμντριάζει ατίθασα, με κίνδυνο να τσαλαπατήσει το παιδί. Η Κατερίνα αρχίζει να του μιλά γλυκά και το πλησιάζει χωρίς απότομες περπατησιές. Και όσο το πλησιάζει εκείνο ημε-

ρεύει, καλμάρει τις πολλές του αναπνοές, που ακόμη βγαίνουνε βαθιές.

Μα το Τουρκί δε σαλεύει, το χέρι του είναι πιασμένο σε θηλιά του σκοινιού και η καρδιά της σφίγγεται. Βγαίνει κόσμος απ' τα γύρω σπίτια κι η Κατερίνα κάνει νόημα να είναι ήρεμοι. Συγχρόνως δίνει τη φούχτα της στο άλογο, χαϊδεύει τη χαιτή του, το κανακεύει, χτυπά φιλικά την κοιλιά του και όσο εκείνο χλιμιντριάζει και ρουθουνίζει ασταμάτητα, σκύβει μεμιάς και ξεσκαλώνει με βιασύνη τη θηλιά που μάγκωσε το χέρι του παιδιού. Μετά δίνει μια δυνατή χεριά στα καπούλια του αλόγου κι εκείνο παίρνει την κατηγορία προς την πλατεία.

Η Κατερίνα ορμά με λαχτάρα πάνω στο άψυχο κορμί. Το γυρνά ανάσκελα. Πιάνει το κεφάλι της με τρόπο! Ξεσκισμένες σάρκες, ξεπετσιασμένες κοιλιές, σκισμένα παντελόνια, σακατεμένα πόδια, γδαρμένα μπράτσα και το αίμα πηχτό να τα καλύπτει όλα!

Γυναίκες φτάνουν γύρω της απ' τις διπλανές αυλές για βοήθεια. Εκείνη πανικόβλητη προσπαθεί να συνεφέρει το παιδί.

«Μαρή, τι να κάμω τώρα; Τι να κάμω; Ψυχή δεν έχει πάνω του! Ξύπνα, παιδάκι μου! Ξύπνα!» του φωνάζει. Μα κείνο δεν ξυπνά. Σκύβει και το τραβά στην αγκαλιά της. «Φέрте νερό!» προστάζει στα γύρω παιδιά. «Απέ ντη τουλούμπα! Έχω κανάτι και μαστραπά! Ξύπνα, αγόρι μου! Ξύπνα, τζιγέρι* μου!»

«Δε ντο κουπανάς μια στη γκορφή να ψοφήσει, λέω εγώ;» ξεστομίζει ένα λιανοπαίδι δίπλα της, που μόλις έχει φτάσει. «Εί-ναι Τουρκί!»

«Τι λέγεις, μαρέ; Και που ένα Τουρκί να τ' αφήσουμε να πεθάνει; Ξύπνα, παιδάκι μου!»

«Αυτουνού ο φίλος έβρισέ μας στο σκολειό. Είπε μας γου-νάν κιοπεκλερί». (Ελληνόσκυλα.)

«Σκάσε, βρε μόμολο!* Ούλα τα ξεύρεις εσύ! Άλλο αυτουνού ο φίλος κι άλλο αυτός ο ίδιος. Φέрте το νερό! Πιντί!* Ε, πιντί! Ν' αρπάξω ένα τσομάκι!*»

«Σκαμπίλισέ το!» φωνάζει ο Αριστής, ο πρόεδρος του χωριού,

που κατέβαινε εκείνη τη στιγμή απ' τον πάνω συνοικισμό, ενώ το λιανοπαίδι τεντώνει συνέχεια το πόδι του, για να κλοτσήσει το πονεμένο Τουρκί.

«Φύγε απ' εδώ, μαρέ αντίχριστε! Να σε πιάνει το κρύμα μου, άπονο κουτάβι! Γιατί ανακατεύεσαι σαν χουλιάρα;* Ποιο είσαι εσύ, που ζητάεις ντο ψόφο αυτουνού; Λωλομαραμένο! Σκορπίλα απ' εδώ, να μη σε λέπω!»

Κι όσο να έρθει το νερό, η Κατερίνα χτυπά το Τουρκί ελαφρά στο πρόσωπο για να το ζωντανέψει. Μετά του ρίχνει απότομα το νερό που έχει καταφθάσει. Κι εκείνο ανοίγει τα μάτια του βαριά.

«Βάι, αγιακλαρίμ! Βάι, ελερίμ! Ανατζίγμ!» (*Αχ, τα πόδια μου! Αχ, τα χέρια μου! Μανούλα μου!*) σκούζει.

«Στο σπίτι μου! Στην τουλούμπα, να πλύνω τα αίματά του! Κάμετε στην άκρη να το πάγω στην αυλή μου! Χώματα και πέτρες σεμπήκανε στοι πληγές του και θέλουνε καθάρισμα, Παναγιά μου και Χριστέ μου!»

«Δώσ' το στα χέρια μου!» λέει ο Αριστής και το φορτώνεται με προσοχή, ενώ το παιδί λύνεται στα κλάματα όταν βλέπει τα αίματα επάνω του.

Το καθίζουμε σ' ένα σκαμνί, κάτω από μια μικρή χουρμαδιά. Άσπρη η όψη του, πανιασμένη, οι πόνοι απ' τις πληγές αβάσταχτοι, τα δάκρυα πολλά. Η Κατερίνα πηγαίνει στο κουρλούκι της και φέρνει ένα σκαφίδι. Μετά τρέχει στο σπίτι της και φέρνει ένα σεντόνι της, απ' τα καθαρά και το μπουκάλι το ρακί για να περιποιηθεί τις πληγές του παιδιού. Σκίζει το σεντόνι σε κομμάτια. Το παιδί κοιτάζει καχύποπτα τις κινήσεις της. Κάθε φορά που εκείνη ζυγώνει το χέρι στις πληγές, εκείνο αποτραβιέται. Κοκκινίζει το σκαφίδι, τα σεντονόπανα βάφονται και οι λωρίδες κόβονται η μια μετά την άλλη. Το αίμα ασταμάτητο και οι πληγές πολλές, τα ρούχα παρταλιάστηκαν και ο φόβος του παιδιού γλομιάζει την όψη του.

«Γκόρκα!» (*Μη φοβάσαι!*) του λέει ο Αριστής και γυρνώντας στην Κατερίνα: «Βάλε ρακί! Βάλε! Σφάχτηκε το ζαβαλίδικο!»*

Το παιδί τραβά τα πόδια του σε κάθε απόπειρα της Κατερίνας να καθαρίσει τις πληγές. Εκείνη προσπαθεί να το ηρεμήσει με λόγια μαλακά και ήρεμες κινήσεις και φυσά την ανάσα της πάνω σε κάθε πληγή για να πάρει το τσουξίμο από πάνω του.

«Παναγιά μου και Χριστέ μου κι Αϊ-Γιώργη καβαλάρη... Σακατεμένο θα σε δει η μάνα σου, παιδάκι μου!» του λέει.

Το μίλημα γλυκό, να μαλακώσει ο πόνος. Μα κείνο απ' τα λόγια της ξεχωρίζει μόνο την «Παναγιά», τον «Χριστό» και τον «Αϊ-Γιώργη». Ξέρει πως η Παναγιά είναι η μάνα των Ρωμιών και ο Χριστός ο γιος της και ο Αϊ-Γιώργης προστάτης Τούρκων και Ρωμιών. Ξέρει για τα Αγιωργένια, τη γιορτή προς τιμή του Αγίου Γεωργίου, γιατί του έχει πει η μάνα του, πως βγαίνει η εικόνα του Αγίου απ' την Πρίγκηπο στο Σκούταρι και οι Ρωμιοί στήνουν πανηγύρια στη χάρη του και οι Τούρκοι ανάβουν κεριά στην αγιοσύνη του. Βλέπει τον κόσμο κάθε χρονιά να ξεχύνεται στους κάμπους και να γιορτάζει την άνοιξη, να σκαρφαλώνει στους λόφους, να τραγουδά, γεμίζοντας τις αγκαλιές με αγριολούλουδα. Ακούει τα λόγια του τραγουδιού, που λένε οι τσοπάνηδες στα λιβάδια και ρωτώντας μαθαίνει πως το τραγούδι του Αϊ-Γιώργη μιλά για τον έρωτα που είχε ένα Τουρκόπουλο προς μία Ρωμοπούλα.

Το παιδί ανασηκώνει το κεφάλι του για να δει την κατάστασή του. Τόσο αίμα πού ήτανε και τρέχει ασταμάτητο και τα πανιά ματώνονται και πονούν τα κόκαλά του; Κι αυτή η Ρωμιά τι θέλει και τριγυρνά γύρω απ' το κορμί του και πασπατεύει τις πληγές του; Την ακούει κάθε τόσο να μουρμουρίζει «Παναγιά μου, Παναγιά μου» και προσπαθεί από μέσα του να επαναλάβει μιμούμενο «Μπαναγιάμ Μπαναγιάμ». Την κοιτάζει άλλη μια φορά καχύποπτα.

Στην ερώτηση του Αριστή πώς έγινε το κακό και πώς βρέθηκε στο χωριό με το άλογο, εκείνο αρχίζει με κόπο να εξηγεί πως ήρθε με το αφεντικό του, παρέα μ' ένα άλλο Τουρκοπαίδι. Σταμάτησαν στον Τουρκόδρομο να κοιτάξουν από εκεί το χωριό. Μα λίγο λίγο άρχισαν να πλησιάζουν στο Πάνω χωριό και να φτά-

νουν στην εκκλησία του Αγίου Βασιλείου. Εκεί, το δεύτερο Τουρκοπαίδι, ακούγοντας φωνές στην αυλή του σχολείου και με τη σιγουριά της προστασίας του απ' την τουρκική χωροφυλακή που είναι κοντά, άρχισε να βρίζει τα παιδιά: «Γιουνάν κιοπεκλερί, σεϊτανλάρ». (*Ελληνόσκυλα, σατανάδες.*) Βγήκαν παιδιά στον αυλόγυρο και κείνος τους πέταξε πέτρες. Εκείνα απαντήσανε με τον ίδιο τρόπο. Τρόμαξε το άλογο και αφηνίασε και τα αποτελέσματα είναι εδώ, μπροστά τους, με πληγές και αίματα.

Οι πληγές δένονται καλά, οι γυναίκες φεύγουν μαζί με τα περιέργα παιδιά, ο Αριστής ενημερώνει πως θα ειδοποιηθεί η χωροφυλακή και πως φεύγει να ψάξει το αφεντικό του παιδιού. Η πόρτα της αυλής κλείνει με τη συμβουλή: «Μη σαλεύεις* το ποδάρι σου. Θα ματώσει πάλι».

Το παιδί γέρνει στον μικρό κορμό της χουρμαδιάς, πάνω σε κάτι κουρελούδες. Ο μαστραπάς με νερό απ' την τουλούμπα το ξεδιψά. Καταλαγιάζει λίγο και ο φόβος του. Αλλιώς τη φαντάστηκε τη σημερινή μέρα κι αλλιώς εξελίχθηκε. Και ο φίλος του ο Ερόλ είναι άφαντος. Βλέποντάς τον να αλογοσέρνεται, έφυγε όπως όπως, για να κρυφτεί στις γύρω φυλλωσιές.

Και οι σύντροφοί του στο μαντρί ούτε που φαντάζονται την περιπέτειά του. Θ' αρχίσει να περνά η ώρα και θ' ανησυχούν. Συχνά τον έστελναν στο πιο κοντινό Τουρκοχώρι για ν' αγοράσει απ' τα μπακάλικα κανένα παστό ψάρι, ελιές, δυο πλάκες σαπούνι, γκάζι για τις λάμπες τους, που είχαν στην κάμαρή τους. Έπαιρνε το άλογο και ανέμελο πήγαινε στη δουλειά που του ανέθεταν κάθε φορά.

Πολλά Τουρκόπουλα, παρά τη μικρή τους ηλικία, συχνά πυκνά αναζητούν δουλειά στις πόρτες των Ρωμιών, για να αυξήσουν τα οικονομικά των οικογενειών τους, μιας και οι πατεράδες τους βρίσκονται στους πολέμους της Τουρκίας. Γίνονται παραπαίδια τους, αναλαμβάνοντας τη βοσκή των κοπαδιών τους, που φτάνουν τα χίλια και δυο και τρεις χιλιάδες πρόβατα. Με το κομπόδεμα γεμάτο γρόσια και μετζίτια, με τυριά στο ταγάρι τους, με μαλλιά στους τορβάδες τους, γυρνούν στα σπιτικά τους.

Ενδιάμεσα οι μάνες τους έρχονται για να πλύνουν τα ρούχα τους και να δουν τα παιδιά τους.

Ακούγεται η πόρτα της αυλής να χτυπά επίμονα και η Κατερίνα τρέχει ν' ανοίξει. Στο άνοιγμα όμως οπισθοχωρεί.

«Μη φοβάσαι! Μη φοβάσαι!» της λέει ένας άντρας ψηλός, που ψάχνει με το βλέμμα του την αυλή.

Εκείνη δεν απαντά. Κοιτάζει με απορημένο βλέμμα.

«Ο άλλος; Εδώ είναι;» τη ρωτά και κείνη κάνει πίσω. «Κατερίνα! Εδώ είναι ο άλλος;»

«Όχι!» απαντά θυμωμένα και του γυρίζει την πλάτη.

«Εφέντιμ!» (Κύριέ μου!) φωνάζει το Τουρκί και κείνος ψάχνει προς το σημείο της φωνής.

«Ήύρα ντον Αριστή. Είπε με για ντο Μουσταφά», συνεχίζει ο άντρας. «Μπορώ να ντονε δω;»

«Μουσταφά ντονε λέουνε; Σάστισα με το πάθημά του και δε ρώτηξα τ' όνομά του. Ψήνω κρομμύδια να βάλω σοι πληγές του. Γιατί ρωτάεις;»

«Εγώ το 'χω μ' άλλα τέσσερα στ' αγίλι. Στη δούλεψή μου είναι».

«Βαθιές οι πληγές. Θα κάμει μέρες να γενεί καλά. Θέλει ξεκούραση και φροντίδα και δαμί φαϊ σπιτιού. Δε ντα φαΐζετε;» Δε διστάζει καθόλου πια. Τα λόγια της γίνονται πέτρες και χτυπούν. Ξαναρωτά: «Δε ντα φαΐζετε;»

«Ε, πώς; Έχουμε νοικοκυριά εκεί...»

«Φαίνεται που δε ντο φαΐζετε! Ζαΐφικο!* Αυτουνού ξεσκίζονται τ' άντερα απέ ντη πείνα. Νηστικό έχεις το. Θέλει φαγιά και όχι ξεροκόμματα...»

«Έναι λιγόφαγο, μα και η κυρά μου δε νοιάζεται. Και που έρχονται τα κυνηγά!»

«Ντην άκουσα μια φορά να τα φωνάζει: “Πάρτε δρόμο από εδώ! Τάταροι! Ε, Τάταροι!”»

«Κάκιωσε με τοι Τούρκοι που βάλαν τα δικά μας στο ασκέρι τους και κάναν τα κουρμπάνι*».

«Τούτο είναι παιδί και τώρα έχει ζόρι! Πότε συντρέχετε εσείς; Μονάχα στα καλά;»

«Ντη Πασχαλιά θα στείλει κουζί φουρνιστό, κουλούρια και κόκκινα αυγά για ντη πάρη τους».

«Ντη Πασχαλιά; Μέχρι τότες; Τι θα γενεΐ; Να το πάρετε να το γειάνετε!» του λέει κοφτά και κάνει στο πλάι για ν' ανοίξει δρόμο.

Ο άντρας πλησιάζει τον Μουσταφά, που έχει γίνει ένα κουβάρι απ' τους πόνους. Σκύβει πάνω του και διαπιστώνει πως το παιδί είναι σακατεμένο. Σκεφτικός, με βραχνή φωνή, απευθύνει τον λόγο στην Κατερίνα. «Δεν έχω δικαίωμα να μπαίνω στην αυλή σου. Σ' έκανα κακό, μα θέλω μια χάρη απέ σένα», της λέει.

Η Κατερίνα αφανίζεται. «Χάρη; Απέ μένα; Εσύ;»

«Ναι! Βόηθα το τούτο το Τουρκί να γειάνει. Μέχρι να ειδοποιήσω να έρθει η μάνα του, με τοι πληγές που έχει, θα φέρει πυρετό και θα κυλήσει άσκημα. Ύστερα ο Ερσόλ –το άλλο παιδί– θα μη ντονε αφήκει να ησυχάσει στ' αγίλι, με τοι σκανταλιές που σκαρφίζεται κάθε φορά. Και τούτο θέλει ξεκούραση».

«Μα ποιος μιλά για τ' αγίλι; Τούτο θέλει φροντίδα σπιτιού για να γενεΐ καλά! Θέλει φαΐ καλό και ζέσταμα! Ακόμα κρύα έχουμε».

«Θέλω απέ σένα να με βοηθήσεις, Κατερίνα! Κάμε το Τουρκί να γειάνει, εδώ στο σπίτι σου».

«Τι; Μη με πέρασες για ντο γιατρό απέ ντη Χηλή; Δες με καλά! Η Κατερίνα είμαι! Θυμάσαι; Η Κατερίνα, το δουλάκι!»

«Θα σ' το χρωστάω χάρη!» της λέει με τα μάτια χαμηλά.

«Τι σκληροΐ άνθρωποι! Διώχνουνε το παραπαίδι τους το σακατεμένο επειδή, λέγει, ένα Τουρκί. Και που ένα Τουρκί, δεν κάνει τοικ η καρδιά σου που λέπεις το ανήμπορο;»

«Δε ντο βάζει στο σπίτι μέσα, πώς να σ' το πω;»

«Δέτο!* Στα μάτια σε κοιτά! Τ' αφεντικό του είσαι! Μα τα χέρια σας μαχαΐρια! Μην πέσει μέσα άνθρωπος! Μπι! Μπι! Άσε! Άσε! Θα ντονε κάμω εγώ καλά! Παιδί ένα, ίδιο κι απαράλλαχτο με τα δικά μου!» του λέει αυστηρά και φεύγει στο κουρλούκι να δει αν ψήθηκαν τα κρεμμύδια.

Ο άντρας, ντροπιασμένος, συζητά με τον Μουσταφά στη

γλώσσα του, μιλούν για το γεγονός, για τον άφαντο Ερόλ και του λέει πως η Κατερίνα θα τον φροντίσει καλά. Μετά, με κατεβασμένο κεφάλι, κάνει να φύγει, μα σταματά στην πόρτα της αυλής.

«Φέρε με τομάρι!» του φωνάζει η Κατερίνα στο τελευταίο κοίταγμα. «Φρέσκο τομάρι προβατιού! Τα κρομμύδια τι να κάμουνε σε τούτες τοι πληγές!»

Ο Μουσταφά ζαρώνει απ' την εγκατάλειψη του αφεντικού του. Κουλουριάζεται επάνω στις κουρελούδες και παραδίδεται στις περιποιήσεις της Κατερίνας χωρίς να βγάζει μιλιά.

Ο επισκέπτης μπαίνει στη διπλανή αυλή, που είναι κολλητά στη δική της, αριστερά, στο σπίτι που είναι συνέχεια του δικού της, με την ίδια στέγη και το ίδιο θεμέλιο, με άλλη όμως αυλή και άλλη σκάλα. Τους ακούει να συζητούν μεγαλόφωνα και κλείνει τα αυτιά της.

«Φωτιά να με κάψει και μένα, μα και ούλοι αυτοί που με τσιγαρίσανε!» ξεστομίζει. «Τώρα προσκυνούνε νη ποδιά μου και φιλούνε τα πόδια μου! Να κάμω, λέει, το Τουρκί να γειάνει σαν να 'μουνα ντοκτόρισα.* Και κείνοι μήτε ντην αμαρτία τους δε δίνουνε. Πέφτουνε και λιγοθυμούνε μόνοι τους, οι μονόχνοτοι, οι μονόφαγοι, φωτιά να τοι κάψει!»

Σκαλίζει τη φωτιά, μα σαν φωτιά την καίουν οι σκέψεις και φλόγες τσουρουφλίζουν πάλι την καρδιά της. Σκέφτεται και άκρη δε βγάζει. Τι παιχνίδια είναι τώρα αυτά με αυτή την επίσκεψη; Καλά είχε ξεχάσει τόσα χρόνια τα άσχημα φερσίματα και τις παράξενες συμπεριφορές. Κρυμμένα ήταν σε μια γωνιά της μνήμης της, σαν σκηνές από άλλη ζωή, και δεν είχε σκοπό να τις ξεθάψει. Φαίνεται όμως πως είναι γραφτό να ξαναβγούν στη φόρα.

«Ελίμ! Βάι! Αγιαγίμ! Ανατζίγμ!» (*Το χέρι μου! Αχ! Το πόδι μου! Μανούλα μου!*) ακούγεται η πινητή φωνή του Μουσταφά και την ταρακουνά να ξεσκαλώσει το μυαλό απ' τις σκέψεις.

Τρέχει κοντά του, βάζει το χέρι της στο μέτωπό του. Ζεστό. Το σηκώνει αγκαλιά με φόβο, για να μην το πονέσει και με το

ζορι το πάει μέσα στο μαγερειό, πάνω σε μια προβιά. Γυρνά τρέχοντας πίσω και φέρνει το πιάτο με τα ψημένα κρεμμύδια. Ιδροκοπημένη κάθεται δίπλα στο παιδί και δοκιμάζει με τα δάχτυλά της τα κρεμμύδια, για να δει αν καίνε ή είναι χλιαρά. Κόβει καινούριες λωρίδες σεντονόπανα για να έχει για επιδέσμους. Ο Μουσταφά βάζει τα κλάματα όταν τις πρώτες λωρίδες σεντονόπανα, που κόλλησαν με αίματα και στέγνωσαν πάνω στις πληγές, αρχίζει ν' αφαιρεί η Κατερίνα. Ανάσες πόνου, γκριμάτσες και δάκρυα ανακατεμένα με φόβο, καθώς τα ματωμένα σεντονόπανα γίνονται στοίβα. Έξι μάτια, χώρια από αυτά της Κατερίνας, καρφώνονται επάνω στο Τουρκοπαίδι.

«Μαριγώ! Πιάσε και καθάρισε γκαμιά πατάτα! Αυτό θ' αρχίσει να σπαρταράει σαν το ψάρι απέ ντο πυρετό. Να βάνουμε φέτες στο κορμί του και ξιδόπανα. Εσύ, Νικόλα, ν' ανέβεις πάνω και να φέρεις το μωρό που ξύπνησε και τραγουδά στην κούνια του».

Με τις στεγνές λωρίδες για επιδέσμους και τα κρεμμύδια κατάρσακα, με τα μάγουλα κόκκινα και τα βλέμματα του άλλου αγοριού, του Γιάννη, ο Μουσταφά, βαριανασαίνοντας, πέφτει σε λήθαργο. Η Κατερίνα απλώνει στα γυμνά σημεία του κορμιού του πατατόφετες, για να τον δροσίσει. Τις ζεστές, όταν τις απομακρύνει απ' το παιδί, τις ρίχνει σε μια σουπιέρα με νερό, για να τις ξαναδροσίσει.

Τα παιδιά της Κατερίνας δε διαμαρτύρονται, παρά την κούρασή τους. Η Μαριγώ γύρισε απ' τον φούρνο της γιαγιάς της κατάρκοπη απ' το να κουβαλά ταψιά με πλεξούδες τσουρέκια στις γειτονιές, μα δε βγάζει λέξη. Μόνο εκτελεί τα λεγόμενα της μάνας της. Ο Νικόλας ήταν στους μπαξέδες και αναποδογύριζε με το πατόφτυαρο τα χώματα για να ετοιμάσει το μέρος για τα ζαρζαβατικά του καλοκαιριού. Τα χέρια του γεμάτα χώματα, τα πλένει βιαστικά τρομπάροντας την τουλούμπα της αυλής, και κάνει αυτό που λέει η μάνα του.

Η μυρωδιά του ψημένου κρεμμυδιού άσχημη μέσα στο καθαρό σπίτι της Κατερίνας. Μα ποιος νοιάζεται για τις μυρωδιές;

Θα ανοίξουν τα παράθυρα μάνα και κόρη και θα μπει καθαρός αέρας στο σοφραλίκι. Με το παιδί όμως τι γίνεται; Τα μάτια του κλειστά, κοντανασαίνει, ανεβάζει πυρετό. Το γυρνούν μπρούμυτα για λίγο, παρά τις διαμαρτυρίες του, γιατί πονάει απ' τα πολλά τραύματα, και το σκεπάζουν με δυο βρεγμένα προσόψια. Ανακουφίζεται. Κοιμάται.

Ακούγονται φωνές στην αυλή. Αυτοί είναι. Τους βλέπει η Κατερίνα απ' το παράθυρο. Ειδοποιήθηκαν και έρχονται να δουν. Είναι οι δυο, απ' τους έξι, χωροφύλακες του χωριού. Ο ένας είναι ο Ρωμιός Ιερεμίας Στεφανίδης. Η Κατερίνα τους ενημερώνει πως θα το κρατήσει να το φροντίσει η ίδια και κείνοι, αφού συζητούν μαζί του, αποχωρούν. Τότε ο Μουσταφά αναζητά το χέρι της και το φιλά με σεβασμό.

Η Κατερίνα κρατά το παιδί στο σπίτι της, περιμένοντας μέρα με τη μέρα να έρθει το αφεντικό του και να φέρει φρέσκια προβιά προβάτου για να το τυλίξει μέσα σε αυτήν. Μα εκείνος δε φαίνεται και ο Μουσταφά λιώνει απ' τον πυρετό. Οι πατατόφετες και τα ξιδόπανα τον ανακουφίζουν λίγο και ανασηκώνεται κάπου κάπου στο στρώμα που του παραχώρησε η Κατερίνα. Τα ψημένα κρεμμύδια εξακολουθούν ν' απλώνονται επάνω στις πληγές του.

Ο Γιάννης κολλά στο προσκεφάλι του και ειδοποιεί τη μάνα του όταν ανεβαίνει ο πυρετός. Τις άλλες ώρες που δροσίζουν τα μάγουλά του τον βγάζει στην αυλή πιάνοντάς τον απ' το μπράτσο για να ξεμουδιάσει, με σιγανό περπάτημα. Από πίσω ακολουθεί και η δίχρονη Τριανταφυλλιώ με παραπατήματα, με γέλια και χαρούμενες φωνές. Βγαίνουν και στον δρόμο και χαζεύουν τα παιδιά που κουβαλούν τσαλιά στην πλατεία για το βράδυ της Μεγάλης Παρασκευής, για το κάψιμο του Οβριού.*

Η Πασχαλιά ήρθε. Το μαρτυρούν τα καινούρια ρούχα που ράφτηκαν στα ραφτάδικα και στα μοδιστράδικα του χωριού με υφάσματα απ' τα εμπορικά της πλατείας. Τα έχει η Κατερίνα

αραδιασμένα πίσω απ' την πόρτα, στα τσιγκελωτά καρφιά, όπου κρέμονται οι κρεμάστρες.

Ζυμώνονται και τα κουλούρια, βάφονται και τα αυγά. Έρχεται ο άντρας της Κατερίνας με τον μεγάλο γιο της τον Σταύρο απ' το αγίλι. Το ζεστό νερό στο καζάνι τους περιμένει να λουστούν. Ο Σταύρος φαίνεται μουτρωμένος. Η μάνα του το καταλαβαίνει.

«Τι μούτρα είναι τούτα, τζιγέρι μου; Είσαι κουρασμένος;»

«Όχι! Θυμωμένος είμαι».

Εκείνη δαγκώνει τα χείλη της. Καταλαβαίνει. Δεν ταιριάζουν οι δυο πρώτοι άντρες του σπιτιού της. Το βλέπει εδώ και καιρό. Ο μεγάλος παλιά μυαλά και ο μικρός σχέδια τρελά.

«Δε με υπολογίζει σταλιά», συνεχίζει ο Σταύρος. «Σαν δούλο μ' έχει. Στα Τουρκοπαίδια πιο καλά μιλεί. Δεν αντέχω άλλο».

«Υπομονή. Έτσι πρέπει. Ξεύρει πιο πολλά απέ σένα».

«Πιο πολλά; Παραλίγο να δώσει τρεις προβατίνες για σφαγή, προβατίνες μάνες, καταλαβαίνεις; “Έναι μακριά απέ τ' αρνιά τους”, είπε».

«Σους είπα! Μη σηκώνονται τα πόδια να χτυπήσουν το κεφάλι! Δείξε σεβασμό».

«Θα φύγω... Σε αλλουνού κοπάδι...»

«Μαρέ; Πάρε ντο λόγο σου πίσω και να κάτσεις εκεί που είσαι! Ακούεις; Έχεις κοπάδι».

«Μαλώνουμε. Έχουμε κόντρα. Δε θέλει να πηγαίνει με τα νερά μου».

«Εκείνος, για εσύ; Μην κάμεις ντο πολύξερο. Ντροπής να ακούγουνε τοι φωνές σας οι χωριανοί απέ τριγύρω. Δόξα σοι ο Θεός, δε σε πήρανε στον πόλεμο, έχουμε ντην υγεία μας...»

«Γιατί; Φτάσανε χαμπέρια στα αυτιά σου για μαλώματα;»

«Όχι, μα όταν μας ζητούνε, εμένα και ντη Μαριγώ μας, για υφάντρες, πάει να πει πως εβγάλατε κακό όνομα κατά κει, μαντάρα τα εκάματε κι εδώ οι χωριανοί θέλουν να βοηθήσουν ντη φαιμία μας».

«Απέ το μυαλό σου, μανά, μη βγάζεις ό,τι να 'ναι. Δε σε ρω-

τάω ποια σε γύρευε. Ξεύρω πως οι φίλισσές σου σε θέλουνε στοι αργαλειοί γιατί δουλεύεις λήγορα* κι εσύ κι η αδρεφή μου κι όχι πως είσαι του πεθαμού απέ πείνα! Μα άστηνε ντη Μαριγώ! Να μην ξενοδουλέψει! Ας κάτσει να κάμει ντη προίκα της!»

«Μη μαλώνετε είπα!»

«Ανάποδα βαδίζουμε, μανά! Ανατολικά λέω εγώ, δυτικά λέει εκείνος! Ξεκινούμε λέω εγώ, όχι, δεν ξεκινούμε λέει εκείνος! Και τα μούτρα μας πέφτουνε καταγής! Και έχουμε και φασαρίες...»

«Τι φασαρίες;»

«Όσοι τσοπάνηδες παγαίνουνε κατά ντη Κέπζε, τοι κυνηγούνε οι Τούρκοι. Τοι διώχνουνε απέ κείνα τα μέρη!»

«Γιατί; Δεν πληρώνουνε το χορτάρι;»

«Και που πληρώνουνε τι γίνεται; “Θα σας σφάξουμε”, απειλούνε. “Αφήστε τα κοπάδια σας και φύγετε!” Ακούεις, μανά;»

«Μην πάτετε κατά κει!»

«Εκεί θέλει να πάγει! Ούλοι απέ το Πάνω Νεοχώρι εκεί παγαίνουνε. Εκεί θέλει και ο ίδιος να πάγει!»

Μουδιάζει η μάνα. Δεν της αρέσουν αυτές οι εξελίξεις μέσα στην οικογένεια.

Χτυπά η πόρτα της αυλής δυνατά. Η μάνα διώχνει τον μεγάλο γιο της μέσα στο μαγερειό, όπου είναι όλα έτοιμα για το λούσιμό του και τρέχει στην αυλόπορτα. Ανοίγει και οπισθοχωρεί. Ο ίδιος άνθρωπος που ήρθε πριν από μέρες, το αφεντικό του Μουσταφά, στέκεται πάλι στην πόρτα της. Κοιτάζει την άδεια αυλή απ’ άκρη σ’ άκρη ερευνητικά.

«Εδώ ένα ο άλλος;» τη ρωτά κι εκείνη θυμώνει.

«Ο άλλος... Ο άλλος... Άλλη κουβέντα δεν έχεις να πεις; Έχει όνομα...» Και τεντώνοντας το χέρι της δείχνει το πάνω πάτωμα του σπιτιού της. «Εκεί έβαλά το το παραπαιδί σου!» συμπληρώνει. «Μα μήτε τ’ αυτί σου ίδρωσε, μήτε η καρδιά σου ράγισε. Σκυλί να ήτανε, θα το πονούσες. Καλά που έστειλες άθρωπο και ρώτηξες για ντη πάρτη του!» του λέει κουνώντας το κεφάλι της.

«Ήσρα να ντονε πάρω! Θα κάμει Πασχαλιά μαζί μας. Πώς είναι; Έγειανε;»

«Καλά που ήφερες τομάρι και έγειανε! Ρωτάς κι απέ πάνω!» σχολιάζει ειρωνικά η Κατερίνα.

«Θα ντονε πάρω είπα! Να σ' απαλλάξω απέ ντη σκοτούρα του».

«Για σένα ένα βάρος. Για μένα τίποτα. Ένας μαστραπάς νερό παραπάνω για το φαί του!» του λέει και φεύγει να ετοιμάσει το παιδί.

Βρίσκει φορεσιά η Κατερίνα και τη δίνει στο παιδί. Εκείνο ντύνεται και την ευχαριστεί με τούρκικες εκφράσεις. Φεύγοντας μπήγει τα μάτια του στα μάτια του Γιάννη. Το βλέμμα του βαθύ, μαρτυρά πως έγιναν φίλοι πια. Δε χρειάζονται λόγια για να το παραδεχτεί. Το παιδί που έψαχνε το μέτωπό του για να δει αν καίγεται απ' τον πυρετό είναι φίλος του. Το παιδί που έβαζε ξιδόπανα στο κορμί του για ν' αρπάξουν τον πυρετό είναι φίλος του. Το παιδί που τον έπιανε απ' το μπράτσο και τον έβγαζε βόλτα στην αυλή είναι φίλος του.

Όλη η ζωή της Κατερίνας ήταν στρωμένη με ματωμένα τριαντάφυλλα. Έτσι είχε προστάξει η μοίρα.

Ήταν άνοιξη του 1893 όταν την ερωτεύτηκε ο Ανέστης. Οι δικοί του ανένδοτοι δεν την ήθελαν γιατί ήταν ορφανή. Τα λόγια που ειπώθηκαν έγιναν βαριές κατάρρες. Έμεινε μόνη, με τη μυρωδιά του νυφικού ακόμα νωπή, να κλαίει για την απόρριψη και την εγκατάλειψη.

Και ύστερα ήρθε ο Μεγάλος Πόλεμος, Απρίλιος του 1917. Οι Τούρκοι είχαν στενέψει τον κλοιό γύρω από τους Έλληνες και η Ιστορία έδειχνε το σκληρό της πρόσωπο. Η οικογένεια της Κατερίνας εγκατέλειψε το Νεοχώρι και μαζί με χιλιάδες άλλους Μικρασιάτες εξορίστηκε στα βόρεια της Τουρκίας. Οι απώλειες τραγικές, τα δάκρυα αστείρευτα.

Μετά την ανακωχή, η Κατερίνα επέστρεψε στο σπίτι της. Όταν έφτασαν τα νέα για την αποβίβαση του Ελληνικού Στρατού στη Σμύρνη, όλοι ρίγησαν, ελπίζοντας για ένα καλύτερο αύριο. Όμως για άλλη μια φορά η Ιστορία τους πλήγωσε. Η εξορία, ο θάνατος και ο πόνος θα τους έβρισκαν και πάλι.

Χρόνια δύσκολα, όπου η χαρά που ξεχειλίζει μπερδεύεται με τη λύπη που τρελαίνει. Τα όνειρα των ανθρώπων, μπουμπουκία έτοιμα να ανθίσουν, καταλήγουν ματωμένα τριαντάφυλλα, με την οσμή του αίματος να πλανάται και στις επόμενες γενιές.

Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ

www.psychogios.gr

ISBN 978-618-01-0733-3

9 786180 107333

ΚΩΔ. ΜΗΧ. ΣΗΜ.: 15286

Ε Σ Ε Ι Σ Κ Ι Ε Μ Ε Ι Σ Π Α Ν Τ Α Σ ' Ε Π Α Φ Η